

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR SAMFUNDSSPØRGSMÅAL
ØKONOMI OG HANDEL

1942

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG

C. V. BRAMSNÆS • V. VILLADSEN • F. ZEUTHEN

REDAKTØR: CARL IVERSEN

★

V. 80

FIRSINDSTYVENDE BIND

UNIVERSITY OF MINNESOTA
LIBRARY
SERIALS ACQUISITION
300 N. ZEEB ST.
MINNAPOLIS, MINN.

GYLDENDALSKE BOGHANDEL • NORDISK FORLAG
KØBENHAVN 1942

TREDJE RÆKKES HALVTREDSINDSTYVENDE BIND

TO VITSEVINDU
ATOCIRIN
V8A8011

NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKJER), KØBENHAVN.

U OF M LIBRARY

INDHOLD

FORFATTERLISTE:

	Side
ÅKERMAN, JOHAN: Nationalekonomiens metodproblem	261
ENGBERG PEDERSEN, H.: Risikofænomenet	450
GELTING, JØRGEN: Om nyt og gammelt i Finansvidenskabene	16
JENSEN, ADOLPH og H. CL. NYBØLLE: Økonomisk-statistisk Laboratorium ved Københavns Universitet 1892—1942	337
KAMPMANN, VIGGO: Danmarks Nationalindkomst i Trediveerne	367
KOEFOED, C. A.: Det russiske Fælleseje	1
KRISTENSEN, THORKIL: Problemer vedrørende Arbejdsmarkedets frem- tidige Ordning	233
KRISTENSEN, THORKIL og JØRGEN PEDERSEN: En økonomisk Disputats ..	287
MØLLER, CARL MAR: Danmarks Træproduktion under Krigsøkonomien ..	405
NYBOE ANDERSEN, POUL: Valutapolitik	189
NYBØLLE, H. CL. og ADOLPH JENSEN: Økonomisk-statistisk Laboratorium ved Københavns Universitet 1892—1942	337
PEDERSEN, JØRGEN og THORKIL KRISTENSEN: En økonomisk Disputats ..	287
PHILIP, KJELD: Geografi, Økonomi og Statistik	385
RANULF, SVEND: En Bog, som burde skrives	49
RØGIND, SVEN: Den danske og den svenske Spiritusordnings første 25 Aar	30
SCHNEIDER, ERICH: En dynamisk Teori for Prisdannelsesprocessen under Tilbudsduopol	210
SCHNEIDER, ERICH: Opsparing og Investering i et lukket Samfund	423
SKADE, H. N.: Akkumuleret Arbejdsudgift	309
SVEISTRUP, P. P.: Bidrag til de tidligere dansk-vestindiske Øers økono- miske Historie, med særligt Henblik paa Sukkerproduktion og Suk- kerhandel	65

PRISOPGAVER	60
-------------------	----

BOGANMELDELSER:

Christensen, Aksel E.: Dutch trade to the Baltic about 1600 (ELI F. HECKSCHER)	248
Clemmensen, Wolmer: Deskriptiv Erhvervsetik (ERIK SCHMIDT)	186
Fossati, Erardo m. fl.: Korporative Wirtschaftstheorie (HANS BREMS) ...	403
Förster, Walter: Theorie der Währungsentwertung (B. G. JENSEN)	186
Getz Wold, Knut: Kosthold og Levestandard (GRETHE PHILIP)	481

	Side
Hansen, Palle: Den industrielle Kontoplan (THORKIL KRISTENSEN).....	326
Heckscher, Eli F.: Svenskt arbete och liv från medeltiden till nutiden (FINN T. B. FRIIS)	476
Hoffmann, Walther: Wachstum und Wachstumsformen der englischen Industriewirtschaft (EVEN MARSTRAND)	393
Hurwitz, Stephan: Husdyr-Voldgift (P. P. SVEISTRUP).....	480
Lindahl, Erik: Studies in the theory of money and capital (HANS BREMS)	321
Markedsproblemer (THORKIL KRISTENSEN)	326
Mortensen, C. Ulrich og Jens Toftegaard: Vore Skatter (KJELD PHILIP) ..	320
Ohlin, Bertil: Kapitalmarknad och räntepolitik (JØRGEN PEDERSEN)	184
Olsen, O. R. W.: Post-war housing problems (FINN T. B. FRIIS)	400
Pipping, Hugo E.: Landsbygdens sociala problem i Finland kring mitten av 1800-talet (EVEN MARSTRAND)	398
Probleme der Kriegsfinanzierung (CARSTEN WELINDER).....	396
Statistical Year-Book of the League of Nations 1940—41 (FINN T. B. FRIIS)	331
Sveistrup, P. P.: Driftsøkonomi ved Investering og Financiering (THORKIL KRISTENSEN)	326
Sveistrup, P. P.: Indledning til Studiet af Driftsøkonomi, 2. Udgave (THORKIL KRISTENSEN)	326
Toftegaard, Jens og C. Ulrich Mortensen: Vore Skatter (KJELD PHILIP) .	320
Vedel-Petersen, K.: Lærebog i Danmarks Statistik (ADOLPH JENSEN)	62
Voldgiftskendelser om Husdyr 1941 og 1942 (P. P. SVEISTRUP).....	480
Winding Pedersen, H.: Omkostninger og Prispolitik (THORKIL KRISTENSEN)	326
World Economic Survey 1939—41 (FINN T. B. FRIIS)	331

NATIONALØKONOMISK FORENING:

Valutapolitik. Foredrag den 9. Februar 1942 af Lektor POUL NYBOE ANDERSEN	189
Den danske og den svenske Spiritusordnings første 25 Aar. Foredrag den 6. Marts 1942 af Direktør, Lektor SVEN RØGIND	30
Problemer vedrørende Arbejdsmarkedets fremtidige Ordning. Foredrag den 9. April 1942 af Professor THORKIL KRISTENSEN, Aarhus	233
Danmarks Nationalindkomst i Trediveerne. Foredrag den 19. Oktober 1942 af Sekretær VIGGO KAMPMANN	367
Danmarks Træproduktion under Krigsøkonomien. Foredrag den 26. No- vember 1942 af Professor CARL MAR: MØLLER	405
Generalforsamling, Oktober 1942.....	391
Medlemsliste pr. 31. December 1942	483

U. 80

UNIVERSITY OF CHICAGO
RECEIVED
JUN 24 1940

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG:

C. V. BRAMSNÆS · V. VILLADSEN · F. ZEUTHEN

REDAKTØR: CARL IVERSEN

*

1942

80. BIND · 1. HEFTE

*

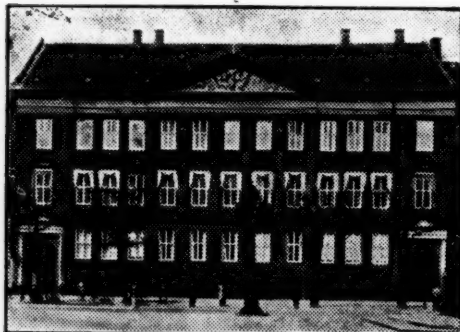
INDHOLD:

	Side
DET RUSSISKE FÆLLESEJE. Af C. A. Koefoed.....	1
OM NYT OG GAMMELT I FINANSVIDENSKABEN. Af Jørgen Gelting.....	16
DEN DANSKE OG DEN SVENSKES SPIRITUSORD- NINGS FØRSTE 25 AAR. Af Sven Rögind	30
EN BOG, SOM BURDE SKRIVES. Af Svend Ranulf...	49
PRISOPGAVER	60
BOGANMELDELSER (Se Omslagets 3. Side)	62

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN · MCMXLII

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

AKTIEKAPITAL: KRONER 50.000.000,-
RESERVEFOND: KRONER 34.000.000,-

**Hovedkontor: Holmens Kanal 12
København K.**

44 Filialer i København og Omegn - 53 Filialer i Provinsen

KAPITAL-FORVALTNING

Frie og baandlagte Kapitaler modtages til Forvaltning. Reglement tilsendes paa Forlangende. (Telf. 6500, Lokal 343).

VÆRDIPAPIRER modtages i Opbevaringsdepot. (Gebyr 50 Øre aarligt af 1000 Kr. nom. Beløb. Min. 2 Kr.).

AKTIER og OBLIGATIONER
købes og sælges.

BOXER udlejes.

HUSLEJEINDBETALINGER modtages.

Alle Forespørgsler besvares omgaaende af vore Afdelinger og af vort Hovedkontor
Central 6500 Lokal 65.

Telegram-Adresse: LANDMANDSBANK

DET RUSSISKE FÆLLESEJE

AF C. A. KOEFOED

SAMMEN med Professor Segelcke, der var kommet til Rusland paa Besøg, deltog jeg en Høstaften i 1880 i en Diskussion om russiske Landboforhold, som vi var blevet indbudt til af en Gruppe russiske Foregangsmænd paa dette Omraade.

Vi to Udlændinge forsøgte at gøre vore russiske Værter begribeligt, at for at faa Gang i Bondelandbruget vilde det være nødvendigt at udskifte de russiske Landsbyer. Vi anede ikke, at vi her var kommet ind paa et farligt Omraade. Udskiftningstanken: hver Mand sin Lod, kunde ikke forenes med det russiske Fælleseje, og dette var paa den Tid sakrosankt, vi havde ført formastelig Tale. Følgerne udeblev ikke: med en Samdrægtighed, uhørt ved den Slags Sammenkomster i Rusland, faldt vore Værter over os. Til os begge blev det sagt, at dette var noget, som Udlændinge ikke forstod sig paa. Fællesejet var Ruslands Styrke. Mig specielt blev det lagt paa Sinde, at jeg, hvis jeg da vilde blive i Landet, maatte lære Fællesejet at kende, saa vilde jeg utvivlsomt lære at værdsætte det efter Fortjeneste.

Vi forstod, at det ikke var god Tone at tale ondt om Fællesejet, og Professoren ledede Samtalen hen paa et andet Omraade, men jeg besluttede i mit stille Sind, at jeg vilde følge det givne Raad og lære det russiske Fælleseje at kende med alle dets positive og negative Sider. I de følgende Aar forsømte jeg da heller ikke nogen Lejlighed til at udvide mine Kundskaber paa dette Omraade.

Som Forholdene var, da jeg begyndte at sætte mig ind i disse Sager, var de Arealer, som indgik i et Fælleseje, tilskrevet en Kommune, som bestod af de i det deltagende Bønder. I en saadan Kommune indgik i Regelen, men langtfra altid, en enkelt og hel Landsby. Undtagelser fra Regelen var der til begge Sider. Dels kunde en Kommune omfatte en hel Række af Landsbyer, hvis Jorder saa kunde være sammenfiltret paa en rent ud usandsynlig

Maade, hvad navnlig hyppigt forekom blandt Statsbønderne i Norden, dels kunde en Landsby være delt i flere Kommuner, fordi dens Bønder i sin Tid havde tilhørt forskellige Godsejere.

I Fællesejet indgik hele det Areal, som ved Frigivelsen var blevet tildelt den givne Kommune, med Undtagelse af Tofterne i selve Landsbyen, som overalt var blevet tildelt de enkelte Bønder som Særeje. Desuden var det ret almindeligt, at Kommunen som saadan havde tilkøbt større eller mindre Arealer som Fælleseje.

I Sammenligning med det i Danmark og i det øvrige Vesteuropa praktiserede Fællesbrug bestod det russiske Fællesejes formelle Særegenhed i, at Mir'en¹⁾, d. v. s. Kommunen, paa det Tidspunkt, da mine Iagttagelser begyndte, havde Ret til, naar som helst Grandestævnet fandt dette paakrævet, at ændre Størrelsen af dens enkelte Medlemmers Andele paa det Fordelingsgrundlag, som Stævnet vedtog. Dette kunde ske paa to Maader:

1) Ved fuldstændig Omfordeling af Bymarken og

2) Ved »Fradrag og Tillæg«, som det kaldtes, d. v. s. ved at tage Jord fra en eller flere Bymænd, som efter Sjæletal eller efter andre bestemmende Forhold havde for meget deraf, og give dette Areal til en eller flere andre Bymænd, som havde for lidt. For Gennemførelsen saa vel af fuldstændig Omfordeling som af »Fradrag og Tillæg« fordredes Tilslutning af $\frac{2}{3}$ af Bymændene. I Teorien kunde »Fradrag og Tillæg« gennemføres paa Forlangende af Bondeadministrationen²⁾, naar denne havde fundet, at en forfordelts Klage burde efterkommes. Intet Tilfælde af en saadan Indgriben i Mir'ens Anliggender er dog kommet mig for Øre, om end Henstillinger til Bønderne i denne Retning ret hyppigt fandt Sted. Saaledes fortsattes indtil Sommeren 1893, da Loven af 8. Juni forbød at foretage fuldstændige Omfordelinger hyppigere end en Gang hver 12. Aar, og samtidig fuldstændig forbød »Fradrag og Tillæg«.

Om Oprindelsen af denne i Vesteuropa ukendte Besiddelsesform er de Lærde uenige, men denne Uenighed er mere en Følelsessag end en paa Kendsgerninger begrundet Meningsforskel. De mange,

¹⁾ Mir betyder egentlig Verden, men i overført Betydning anvendes Udtrykket som Betegnelse for Landsbyens Verden, d. v. s. Bondesamfundet indenfor den givne Kommune.

²⁾ Ved Bondeadministrationen forstaas den administrative og dømmende Myndighed, som varetog alle Bøndernes civilretslige Anliggender saavel mellem dem indbyrdes som overfor de for Regulering af deres Forhold udstedte Love.

som i Fællesejet vilde se en ærkerussisk Institution, utænkkelig i ethvert andet Land end Rusland, forfægtede den Mening, at det er udsprunget af den det russiske Folk iboende Solidaritetsfølelse, som ogsaa kan iagttages paa saa mange andre Omraader, og som i givne Tilfælde fordrer, at ethvert Medlem af Mir'en skal have Ret til at forlange, at der bliver tildelt ham en til hans Udnyttelsesmuligheder og Behov svarende Del af det i Fællesejet indgaaende Areal. Da imidlertid Udnyttelsesmulighederne (manuel Arbejds-kraft, Husdyrbestand og Landbrugsredskaber) og Behov ikke er konstante Størrelser, men stadig ændres, navnlig i Forbindelse med Familiens vekslende Størrelse og Sammensætning, er det nødvendigt at Samfundet, Mir'en, maa kunne omfordele Retten til Udnyttelse af Produktionsapparatet, d. v. s. af Jorden. I hvilket Land, spurgte Tilhængere af denne Teori, findes der en saa ideel Agrarforfatning? Gennem den er Landbefolkningen jo til evige Tider forsikret mod Proletarisering. Desuden maa det ikke glemmes, at omved 90 pCt. af Arbejderbefolkningen i Byerne er Bønder af Herkomst, som hver især, for saa vidt som Vedkommende hører hjemme i en fællesejende Landsby, er berettiget til Delta-gelse i Udnyttelse af Bymarken. Denne Ret taber en saadan Bonde først, naar han bliver optaget i en anden Stand og derfor holder op med at være Bonde. Saaledes beskytter Mirforfatningen¹⁾ ikke alene Landbefolkningen, men ogsaa den overvejende Del af By-, Mine- og Industriarbejderne mod Proletarisering.

Mirforfatningens faatallige og ikke meget fanatiske Modstandere, de saakaldte »Europæere«, var enige med dens Forsvarere om, at denne Besiddelsesform ikke findes i Vesteuropa, men, sagde de, deraf følger ingeniunde, at den skulde være et Udslag af den russiske Folkekarakter. Den skylder de russiske Skatteopkrævere eller maaske rettere det russiske Skatteopkrævningssystem sin Tilblivelse. Dette Skatteopkrævningssystem har trukket Omfordelingerne med sig ved at gøre hele Landsbyen, undertiden hele Grupper af Landsbyer ansvarlige for, at hver enkelt af de i dem hjemmehørende Bymænd rettidigt betaler deres Skatter. Godsejere og Skatteopkrævere har i Forening udbredt Princippet »en for alle og alle for en« over alle det daværende Ruslands Landsbyer.

¹⁾ Her og i det følgende anvendes det af Ordet »Mir« udledede Udtryk »Mirforfatning« i Stedet for den for en dansk Tunge mindre tilgængelige russiske Betegnelse for samme Begreb — »Obschtschina«.

Sandsynligheden taler for, at den rette Løsning af Spørgsmaalet maa søges et Sted mellem disse to Yderligheder. At Solidaritetsfølelse er stærkt udviklet blandt de russiske Bønder, kan ingen bestride. Den træffer man ogsaa paa udenfor Mir'ens Omraade. Sit mest markante Udtryk finder den i de saakaldte Artel'er, eller S sammenslutninger af Arbejdere, som spontant opstaar overalt i Rusland, hvor der udføres Arbejder, som kræver en større manuel Arbejdskraft. Et er det imidlertid, at det russiske Folks Solidaritetsfølelse er stærkt udviklet, et andet er, om denne Solidaritetsfølelse er racemæssig betinget, eller om den er opstaaet som en logisk Følge af Folkets historiske Udvikling. Jeg er tilbøjelig til at holde den sidste Hypotese for den rigtigste.

Fra den Tid af, da de af de slaviske Stammer, som senere af Nordboerne blev tømret sammen til et Folk, det russiske, i det sjette eller syvende Aarhundrede e. Kr. forlod deres Hjemstavn i Karpaterne, har dette Folk altid været i Bevægelse mod Øst. Fortropperne for denne Bevægelse, de, som grundlagde de yderste Landsbyer, og som angav Tonen for de efterfølgende, har bosat sig, ikke just i Fjendeland — for i de med forskellige finske Folkeslag tyndt befolkede Egne Nord for Stepperne, hvorigennem den østgaaende Bevægelse gik, synes denne at være forløbet ret fredeligt — saa dog blandt fremmede Folkeslag. Med andre Ord, Trækket mod Øst er foregaaet under Forhold, som nødvendiggjorde et vist Sammenhold mellem de indvandrede, et Sammenhold, som i det store Land har antaget ret forskellige Former, og har været mere eller mindre vidtgaaende, men der er dog intet, der taler for, at den heraf opstaaede Solidaritetsfølelse nogetsteds har udstrakt sig til en Ændring af det af de enkelte Bønder udnyttede Areal, før Peter den Stores Reformers greb ændrende ind i dette, som i saa mange andre Forhold.

Følgen deraf var, at den enkelte Bonde vandt Hævd paa de Jordstykker, som han dyrkede til Stadighed. Hans Ejendom kunde de dog ikke blive, de tilhørte Kommunen, Mir'en, men han havde arvelig Brugsret til dem saa længe, som han vedblev at dyrke dem. Kun hvis han holdt op med at udnytte nogle af sine Lodder, hjemfaldt disse til Kommunen.

Dette Forhold ændredes fundamentalt af Peter den Stores Finanspolitik. For at kunne paaligne den af ham dekreterede Kopskat var det selvfølgelig nødvendigt først at fastlægge Antallet af Beskattede, hvorfor han lod foretage en simplificeret Folketælling, en saakaldt Revision. Den afsluttedes 1724, og umiddelbart

derefter paalignedes Kopskatten. Da denne Kopskat blev til en permanent Ydelse, som blev afkrævet Bønderne indtil 1. Jan. 1886, blev det nødvendigt at gentage Revisionerne, for at Skattens Paaligning kunde holde Trit med de Ændringer i de Skattepligtiges Antal, som Tiden nødvendigvis maatte medføre. I Gennemsnit foretoges der en Revision hvert femtende Aar; den sidste, den 10., den, der kom til at tjene som Grundlag ved Tildelingen af Jord til Bønderne efter deres Frigivelse i 1861, blev gennemført i 1858.

Bønderne var livegne, Halvdelen (53 pCt.) tilhørte Godsejerne, den anden Halvdel var Statsbønder af mange forskellige Kategorier.

For Godsejerbøndernes Vedkommende udrededes Skatten af vedkommende Jorddrot, som paa sin Side paalignede Bønderne den. Statsbønderne betalte Skatten direkte til Skatteopkræverne.

Paa Peter den Stores Tid afviklede største Delen af Godsejerbønderne ogsaa deres andre løbende Forpligtelser overfor vedkommende Jorddrot ved Betaling af en aarlig Afgift fastsat i Naturalier eller i Penge; og det var Skik og Brug, at Kommunen som saadan indestod for denne Ydelses rettidige Indbetaling efter Princippet »en for alle og alle for en«. Der kan endvidere ikke være Tvivl om, at med Hensyn til Udredning af Kopskatten er det samme Princip blevet fulgt ogsaa overfor den Del af Godsejerbønderne, som i Stedet for en fast aarlig Afgift forrettede forskellige Arbejder for Godsejeren som en Slags Hoveri, og hvad angaar Statsbønderne menes det, at Skatteopkræverne fra Begyndelsen af har indført Solidaritetsprincippet i Udredning af Skatterne, hvorved deres Arbejde er blevet lettet i høj Grad. Lovgivningsmagten, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede gjorde Bondekommunerne Landet over ansvarlige for Skatternes rettidige Indbetaling fra deres Medlemmers Side, har saaledes kun legaliseret et allerede bestaaende Forhold.

Kopskattens Indførelse har medført en fuldstændig Omfordeling af Bymarkerne, hvorved enhver Gaards Andel i dem er blevet bragt i Samklang med det Antal »Sjæle«, som er blevet tilskrevet den.

Nogle vil i Omfordelingerne se et Udtryk for Folkets Retfærdighedsfølelse, medens mere prosaiske Naturer mener, at de er fremkaldt af Bøndernes velbegrundede Frygt for, at hvis de ikke selv vilde sørge for, at der blev givet enhver af Kommunens Medlemmer Mulighed for at betale Skatten af egne Indtægter, saa vilde de blive nødsaget til at betale den for Efternølerne. Det sidste er vel det

rimeligste. Desforuden har Myndighederne utvivlsomt tilskyndet Bønderne til at foretage en saadan Omfordeling. Hvis dette ikke havde været Tilfældet, vilde den første Revision ikke have kunnet fremkalde den fuldstændige Omfordeling af Bymarkerne indenfor hele Rigets da værende Omraade, som faktisk har fundet Sted.

Da enhver ny Revision nødvendigvis maatte forrykke det tilvejebragte kongruente Forhold mellem Skattens Sum og det Areal, som hver enkelt Husstand disponerede over, maatte den for Genoprettelsen af dette Forhold efterfølges af en ny fuldstændig Omfordeling.

Da nu den dyrkbare Jord blev fordelt efter Antallet af »Revisionssjæle«, og da Antallet af disse forblev uændret indtil næste Revision, medens Antallet af levende Sjæle i de forskellige Bondefamilier stadig ændredes, var det ret naturligt, at Bønderne gik over til at betragte Jorden, og ikke den mandlige Befolkning, som Beskatningsobjekt, en »Sjæl« blev til en Arealenhed, hvis Størrelse selvfølgelig varierede fra Landsby til Landsby.

Da det var Jorden, der betragtedes som Skatteobjekt, og da de elendige Transportforhold vanskeliggjorde Afsætningen af Landbrugsprodukter, blev det mange Steder i Landet, i Særdeleshed i dettes nordlige Halvdel, efterhaanden som Skatterne steg, ufordelagtigt at have mere Jord end nødvendigt til Livets Ophold. At det kunde være ufordelagtigt at have meget Jord, mærkede Bønderne i særlig Grad, efter at de i 1861 var blevet frigivet og maatte betale »Løsepenge«, d. v. s. Renter og Amortisation af Taksationsværdien af den Jord, som ved Frigivelsen var blevet dem tildelt, og som Regeringen havde betalt Godsejerne for.

Disse »Løsepenge« blev selvfølgelig lagt direkte paa Jorden, og lige saa selvfølgelig er det, at i de talrige Tilfælde, hvor Indtægterne af Jorden ikke kunde dække Udgifterne til Udredning af baade dem og Skatterne, fremkom der Klager over Overbebyrdelse med Jord fra de Bønders Side, hvis Andele var blevet uforholdsmæssig store, fordi Antallet af arbejdsdygtige Medlemmer af deres Husstand var gaaet tilbage efter den sidste Revision. Jorden var blevet til en »Tyng« — Tjaglo — et Udtryk, som stedvis begyndte at fortrænge Ordet »Sjæl« som Arealbegreb.

Selv om saadanne Klager kun sjældent fremkaldte nogen fuldstændig Omfordeling af Jorden, i Lighed med dem, der fremkaldtes af de efter hverandre følgende Revisioner, førte de dog meget ofte til »Fradrag og Tillæg« af Sjæle, som i givne Tilfælde gik

ud paa, at den Jord, som Klagerne havde for meget i Forhold til Familiens Størrelse eller, som de af andre Grunde ikke kunde overkomme at betale Skat af, blev paanøddet andre Bymænd blandt dem, som havde faaet for lidt Jord i Forhold til det faktiske Antal arbejdsføre Familiemedlemmer eller som simpelthen, i Følge deres økonomiske Omstændigheder, mentes at kunne overkomme Udredningen af de Ydelser, som var for store for de mindre velstaaende. Da disse partielle Forskydninger blev forbudt i 1893, havde de allerede naaet at bidrage stærkt til blandt Bønderne at fæstne den Solidaritetsfølelse, som fra Arilds Tid ikke var dem fremmed.

At Jorden under Indflydelse af Befolkningens Tilvækst og Afsetningsforholdenes Bedring efterhaanden fra at være en Tynge gik over til at blive et højst attraaværdigt Gode, ændrede intet ved Sagens Kerne, den nemlig, at enhver af Grandestævnet foretaget Ændring af Besiddelsesforholdene indenfor den givne Kommune, til hvilken Side den end var gaaet, bidrog til at befæste Bønderne i Troen paa deres Ret til at bringe det af enhver Bymand udnyttede Areal i Samklang med hans Familiebestand og øvrige Vilkaar. Forskellen mellem før og nu bestod kun deri, at medens det tidligere var de jordrige, som søgte at blive af med den Del af deres Jord, som de mente at have for meget i Forhold til deres Sjøæletal, saa blev det senere dem, der havde for lidt Jord, der søgte at faa mere.

I Henseende ikke blot til dette Spørgsmaal men ogsaa til alle andre Foretelser i de sociale Forhold i Landsbyerne, for saa vidt som disses Ordning var afhængig af Bønderne selv, kan der have været adskillige Afvigelser fra den almindelige Regel, som navnlig har gjort sig gældende mellem de to store dominerende Grupper: Statsbønderne og de forhenværende Godsejerbønder, men det vilde føre for vidt her at komme ind paa disse Detailler.

Da saaledes efter min Opfattelse saavel den partielle som den fuldstændige Omfordeling af Jorden i de fællesejende Landsbyer overvejende maa betragtes som en direkte Følge af den af Peter den Store paa Bønderne lagte Kopskat, kan det russiske Fællesejes Særegenhed, den, der skilte det fra de tidligere landlige Besiddelsesforhold i Vesteuropa — den kvantitative Omfordeling af Bymarken, under Hensyntagen til hver enkelt Husstands Størrelse — kun for en ringe Del tilskrives en Særegenhed i den russiske Folkekarakter. Den maa i langt højere Grad betragtes som en Følge af

en enevældig Herskers Finanspolitik, i Forbindelse med den under Statens Tilblivelsesproces skabte Solidaritetsfølelse blandt Bønderne.

Det synes forøvrigt, at i sit Hjemland har det russiske Fælleseje i lang Tid ført en ret upaaagtet Tilværelse. Indtil Midten af forrige Aarhundrede var hverken de lærdes eller Menigmands Opmærksomhed henledt paa det i mærkbar Grad. Ganske vist skal der være blevet skrevet noget om det i Slutningen af det 18. Aarhundrede, men Publikums Interesse er ikke blevet indfanget deraf, og meget snart er det skrevne blevet fuldstændig glemt. Man har slaaet sig til Taals med, at Fællesejet var en uvæsentlig Foreteelse, som nu engang ikke kunde blive anderledes, og som velsagtens hverken var bedre eller værre end Ordningen af lignende Forhold i andre Lande.

Hvorledes er det da gaaet til, at Fællesejet pludselig var blevet til en Fetich, som kun maatte tilbedes, men ingenlunde kritiseres? Her, som saa ofte i Ruslands Historie, var det en Njemetz¹⁾, i dette Tilfælde en Tysker, som maaske meget mod sin Vilje fremkaldte Omslaget. En lærd Tysker, en Baron von Haxthausen, fik i 1843 Tilladelse til at rejse omkring i Rusland for at undersøge og beskrive Landets sociale, økonomiske og andre Forhold. Manden har været en første Klasses Iagttager. Det Værk, som han udgav om sin Rejse, vil ikke kunne forbigaaes af nogen, som skulde ønske at sætte sig ind i russiske Tilstande, som de var omkring Midten af forrige Aarhundrede, om end efterfølgende Tider dog har vist, at adskillige af hans Slutninger ikke har haft noget solidt Grundlag. Særlig er han blevet begejstret for Mirforfatningen, som han beskrev som et af den russiske Folkekarakter udsprunget Fænomen, der, til Trods for at den i økonomisk Henseende havde sine uheldige Sider, fortjente at bevares med Omhu, da den beskyttede Landbefolkningen mod Proletarisering. Meget skrev han ikke om den Sag, kun nogle faa Sider af hans fortrinlige tre Binds Arbejde, men det, som han skrev derom, var Vand paa Møllen for det dengang saa mægtige panslaviske Parti. Haxthausens Rejseskitser blev til en af de mange Bøger, som ingen læser, men som alle taler om, men ganske vist taltes der kun om det

¹⁾ Njemetz, ordret en Stum, er en Betegnelse, som til en Begyndelse omfattede alle Vesteuropæere, som ikke var af slavisk Herkomst eller Jøder, men nu til Dags anvendes det af civiliserede Mennsker kun ved Omtale af Tyskere. Bønderne har dog til Dato bibeholdt Benævnelsens tidligere mere omfattende Betydning.

Par Sider, der var skrevet om Mirforfatningen; det var, som om hele Værket kun handlede derom. Hvis den lærde Udlænding, hed det, mener, at Mirforfatningen er en beundringsværdig ægte russisk Foreteelse, som vil kunne forhindre Landbefolkningens Proletarisering, saa maa det være rigtigt, og saa maa vi beskytte den paa enhver Maade. Rent galt blev det, da Datidens mest omtalte Diplomat, Grev Cavour, der maa have hørt noget om Haxthausens Bog, til en meget fantasifuld russisk Revolutionær ytrede noget lignende som: »I, Russere, kan sagtens, I har jo i Jeres Mirforfatning et Palladium mod Befolkningens Proletarisering«¹⁾. Nu mente alle pæne Mennesker i Rusland, hvad enten de var Slavjanofiler eller ej, at Fællesejet var tabu. Ve den, der vilde forsøge at løfte sin Haand mod det!

Som en uheldig Side af det russiske Fælleseje omtaler Haxthausen den Besiddelsens Usikkerhed, som er en Følge af hyppige Omfordelinger, der ikke just synes egnede til at stimulere Bøndernes Lyst til at indføre Forbedringer i deres Landbrug, men han har indset, at uden Omfordelinger kan Fællesejet ikke fungere i sin Egenskab af Palladium mod Landbefolkningens Proletarisering. Denne Besiddelses Usikkerhed var ganske vist velkendt i Vesteuropa, men der var den væsentlige Forskel paa Omfordelingerne her og der, at i de vesteuropæiske Lande kunde de, i alt Fald i Teorien, fjærnes ved et Magtbud, uden at dette behøvede at fremkalde nogen Ændring i Landsbyens sociale Struktur, hvorimod et gennemført Forbud mod Omfordelingerne i den fællesejende russiske Landsby maatte være ensbetydende med Ophævelse af selve Fællesejet, fordi dette ikke kunde bestaa uden Omfordelinger af Bymarken.

Fællesejets samfundsmæssige Betydning saa dets Tilhængere deri, at den enkelte Bymands Ret til Deltagelse i Udnyttelsen af Bymarken og af hvad der ellers indgik i Fællesskabet ikke kunde fortabes, saalænge vedkommende forblev i Bondestanden. Det tilføjedes, at den umaadelige Betydning af denne Omstændighed kunde skønnes deraf, at de store Mængder af Bønder, som tjener deres Brød som Fabriks- og Minearbejdere, meget vel har bevaret Mindet om, hvorfra de stammer. Vi ser jo, fremhævedes det, at naar strenge Tider med Arbejdsløshed har hjemsøgt Rusland, har hver især af Arbejderne søgt tilbage til Slægtens Hjemstavn.

¹⁾ Forøvrigt er det højest sandsynligt, at Cavour, førend han besluttede sig til at kaste sit Land ud i Krimkrigens Eventyr, selv har læst Haxthausens Bog for at faa noget Begreb om Rusland.

Dette er altsammen fuldstændig rigtigt. Men ikke alene til de fællesejende, ogsaa til de særejende Landsbyer strømmede Arbejderne tilbage, naar Arbejdet slap op i Fabrikker og Miner. Størstedelen af disse hjemvendende Arbejdere havde bevaret Forbindelsen med deres Hjemstavnsby, f. Eks. ved at deres Andel i Bymarken var blevet afgivet i kortfristet Forpagtning, eller ved at Hustruen eller andre Familiemedlemmer var blevet i Landsbyen for at passe Bedriften. For saadanne Arbejdere var det en let Sag igen at komme i Sving i Landsbyen. Men dette gjaldt saavel for de særejende som for de fællesejende Bønders Vedkommende.

Fordelen for de hjemvendende Arbejdere ved at høre til en fællesejende fremfor at høre til en særejende Landsby kunde kun gøre sig gældende, naar disse Arbejdere havde tabt Forbindelsen med Landsbyen, og selv denne Fordel var ret illusorisk. Arbejderen, som var vendt hjem til en fællesejende Landsby, havde Ret til at forlange Genoptagelse i Landsbyen samt Tildeling af Jord, hvad hans Fagfælle fra særejende Landsby ikke havde. Men et er at have Ret til noget, et andet at kunne gøre denne Ret gældende.

Indtil 1893, da de fællesejende Landsbyer endnu havde Ret til at foretage »Fradrag og Tillæg« og kunde omfordele hele Bymarken, saa ofte de vilde, kunde der for den hjemvendende Arbejder, der havde tabt Forbindelsen med Landsbyen, være ret gode Chancer for at bevæge Grandestævnet til at tage en Sjæl eller to fra jordrige Bønder og give dem til ham. Dette især da, naar han ikke var for karrig med en Spand Brændevin¹⁾ mere eller mindre.

Efter 1893 blev Stillingen en helt anden. Efter den Tid kunde den til sin Landsby hjemvendende fællesejende Arbejder, der havde tabt Forbindelsen med Hjemstavnens, ikke forlange at faa Jord tildelt før end ved næste Omdeling af Bymarken. Og hvornaar kunde man vente den? Vilde den overhovedet komme?

Der kan ikke være nogen Tvivl om, at Udstedelsen af Loven af 1893 var fremkaldt af Ønsket om at styrke Fællesejet; saaledes var nemlig Tidens Aand dengang. Lovgiveren har utvivlsomt villet beskytte Fællesejet mod den Besiddelsens Usikkerhed, som allerede Haxthausen havde kaldt for dets uheldigste Side. At Loven virkelig har bidraget til Fællesejets Stabilisering er udenfor al Tvivl, men samtidig har den berøvet det Muligheden for Udøvel-

¹⁾ Ved Grandestævner og ved andre større Sammenkomster af Bønder regnedes Brændevinen i Spande. 1 Spand = 12,3 Liter.

sen af en af dets væsentligste samfundsmæssige Opgaver — Genoptagelsen af Landsbyens fortabte Sønner i Fællesskabets Skød. Lovgiveren har næppe forudset dette.

Efter Udstedelse af Loven af 8. Juni 1893 havde den til en fællesejende Landsby hjemvendte Arbejder kun det forud for hans Kammerat fra en særejende Landsby, at han ved en eventuel Omfordeling af Bymarken kunde gøre sin Ret til Deltagelse i denne gældende, men kan kunde ikke fremtvinge nogen saadan Omfordeling. Forøvrigt var Stillingen takket være de russiske Bønders Samfølelse ikke fortvivlet for nogen af de to. De anerkendtes begge som hørende til Byen; de fik Plads til at bygge sig et Hus paa, hyppigt lidt Køkkenhave samt Ret til at græsse en Ko sammen med Landsbyens Hjord, og i Regelen ogsaa Arbejde.

For at bringe Besiddelsesforholdene i Samklang med Skattens Sum, omfordeltes Bymarken efter hver ny Revision, men imellem Revisionerne foretoges ingen Omfordeling. Maaske har det været paabudt at omfordele efter Revisionerne, men i saa Fald har Ordren fra oven svaret til de russiske Bønders Retsbegreber, ellers havde den ikke slaaet saa godt an, som Tilfældet var. Endogsaa de tyske Kolonister ved Volga, som havde faaet deres Jord i Særeje, er blevet smittet af Stemningen blandt Bønderne. Haxthausen, der har besøgt Egnen i 1843, fortæller, at Kolonisterne har indført Omfordelinger paa eget Initiativ, og da jeg besøgte dem i Begyndelsen af dette Aarhundrede, var Fællesejets Principer fuldt ud gennemført i de derværende tyske Kolonier.

Efter at Revisionerne er ophørt, har mange Kommuner holdt op med at omfordele. Efter en for øvrigt ret summarisk Opgørelse, som blev foretaget i 1910, udgjorde Antallet af Kommuner, som ikke havde foretaget nogen fuldstændig Omfordeling siden Frigivelsen i 1861, om ved $\frac{3}{4}$ af alle juridisk fællesejende Kommuner. Alle disse Kommuner blev ved Loven af 11. Juni 1911 erklæret for selvejende. Resten foretog Omfordelinger efter meget forskellige Principper. Der foretoges Omfordelinger efter Antallet af 1) mandlige Sjæle, 2) Mænd i Arbejdsalderen, 3) Mænd og Kvinder i Arbejdsalderen, 4) »Ædere« (levende af begge Køn) eller 5) efter forskellige andre Kombinationer. Valget af Fordelingsgrundlaget var en Sag, som overlodes til Bønderne selv at foretage. For Foretagelsen af en saadan Omfordeling fordredes, som allerede nævnt, at ikke mindre end $\frac{2}{3}$ af alle Bymændene ønskede dens Gennemførelse. En Stemme for hver Gaard.

Efter at det var blevet fordelagtigt for den enkelte Bonde at

forøge det til hans Gaard hørende Areal, var det selvfølgelig de børnerige Familier, »Landsbyens Proletariat«, der søgte at fremskynde Gennemførelsen af en Nyordning. Aar igennem kunde det gære i en saadan Landsby. Alle Midler, der kunde fremskynde eller udskyde Afgørelsen, var gode. Bønderne skyede end ikke fiktive Gaarddelinger for dermed at forøge Antallet af Stemmer i det ene eller det andet af de to Partier. Ogsaa Fordelingsgrundlaget var Genstand for livlige Debatter.

Loven af 11. Juni 1911 har bidraget en Del til Fællesejets Hensygnen, idet den har forhindret Omfordelinger i de Landsbyer, der ikke tidligere havde omfordelt; en Del af disse vilde sikkert have meldt sig, efterhaanden som Landsbyproletariatet var vokset i Antal, men ogsaa uden denne Lov var Fællesejets Dage talte. Nogle Landsbyer vilde vel have begyndt at omfordele paa ny, men at dømmen efter Udviklingens hidtidige Gang, vilde et betydelig større Antal blandt de Landsbyer, som tidligere havde foretaget Omfordelinger, have holdt op dermed.

Den anden Form for Ændring af Besiddelsesforholdene, »Fragdrag og Tillæg«, har utvivlsomt været langt mere udbredt end de fuldstændige Omfordelinger. Dette bl. a., fordi den var langt lettere at gennemføre end saadanne. Noget Forsøg paa at opklare, hvor stor en Del af de juridisk fællesejende Kommuner, der har benyttet sig af den, er vist aldrig blevet foretaget, men min personlige Opfattelse gaar ud paa, at saalænge som den var tilladt, er den blevet praktiseret i saa at sige alle faktisk fællesejende Landsbyer. I mangel af disse er Lovens Paabud om at afholde sig fra at anvende den, ikke straks blevet efterkommet.

Ikke desto mindre var Fællesejet dødsdømt. I det primitive Samfund, hvori det var opstaaet, har det haft sin Eksistensberettigelse, men det var uforeneligt med et viderekommet Landbrug og i fuld Overensstemmelse med Omslaget i Bøndernes Indstilling overfor det havde Stemningen ændret sig i den intelligente Del af Befolkningen. Vel havde Fællesejet sine Tilhængere lige op til Revolutionen og endogsaa efter dennes Udbrud, men deres Tal var efterhaanden skrumpet ind til en ren Bagatel i Sammenligning med, hvad det havde været et kvart Aarhundrede tidligere dengang, da Professor Segelcke og jeg prøvede paa at løbe Storm imod det. Fællesejet var en døende Besiddelsesform, da de sidste Rester af det i Begyndelsen af Trediverne blev opslugt af de af Bolschevikkerne skabte kollektive Landbrug.

Som allerede opløst kan ogsaa en anden slavisk Bondesam-

menslutning, nemlig den serbisk-kroatiske Sadruga betragtes. Denne bestod ikke som det russiske Fælleseje af slægtsfremmede Elementer, sammentvungne af en enevældig Herskers Skattepolitik. Den var derimod en Familiesammenslutning opstaaet under og som Svar paa et stærkt socialt og nationalt Tryk fra oven. Sadrugaen regeredes enevældigt af »den ældste«. Denne var vel oprindeligt Faderen i den Familie, som var den grundlæggende i Sammenslutningen, men senere var det en Regel, at han hvert Aar valgtes paa ny. Han kunde endogsaa afsættes ved en Fler-talsbeslutning, inden hans Regeringsaar var omme, men saalænge han var den lovlige Magthaver, var hans Autoritet absolut.

Det er udenfor al Tvivl, at Sadrugaen har hidraget stærkt til Opretholdelsen af de kroatiske Bønders Nationalfølelse under ungarske og tyske Godsejeres Voldsherredømme, og ikke mindre Betydning i samme Retning har den under Tyrkervældet haft for den serbiske Bonde, men da de kroatiske og slovenske Bønder blev fri i 1848, da Serberne lidt efter lidt brød det tyrkiske Aag i Løbet af det 19. Aarhundrede, og da samtidig Bondelandbruget fra at være naturalydende blev kapitalistisk, blev dermed Grunden lagt til Sadrugaens fuldstændige Opløsning. De kulturelle og økonomiske Følger af denne Opløsning har ingenlunde været heldige, men Institutionen havde levet sin Tid ud. Da jeg berejste Serbien i Midten af Trediverne, kunde Sadrugaens begejstrede Beundrere ikke vise mig mere end 2 levedygtige Sammenslutninger af denne Art, og de holdt kun sammen takket være Ledernes personlige Autoritet.

Fællesejet var ikke overalt i Rusland den dominerende Form for Jordbesiddelse blandt Bønderne; det fandtes ikke hverken i Finland eller i Polen, saa lidt som i Østersøprovinserne — senere Estland og Letland — eller i Litauen. I disse Egne var Bøndergaardene enten Bøndernes Særeje (Finland, Polen, Litauen) eller tilhørte Godsejerne, for saa vidt som de ikke var udkøbt af Bønderne i Særeje (Østersøprovinserne). Desuden vidste jeg fra mine Rejser, at i den vestlige Del saavel af Lille- som af Hviderusland var Bønderne Særejere, men jeg vidste ikke, hvor Grænsen mellem dem og de fællesejende Bønder burde søges.

Efterhaanden som Fællesejets Oprindelse tegnede sig mere og mere tydeligt for mig, indsaa jeg, at dets Grænse mod Vest maatte falde sammen med eller ligge i Nærheden af Peter den Stores Riges Vestgrænse uden dog at overskride de af Peter den Store erobrede Østersøprovinsers Østgrænse. Ved nærmere Undersøg-

gelse paa Stedet viste det sig imidlertid, at der ogsaa vest for denne Linie er store Strækninger, hvor største Delen af Bønderne er fællesejende i juridisk Henseende. Tingen er nemlig den, at efter Polens første Deling i 1776 blev Godsejerbønderne i den Del af de af Rusland derved erhvervede Strækninger, hvor Landbefolkningen hovedsagelig var af russisk (hviderussisk) Nationalitet, er-

..... Fællesejets juridiske Vestgrænse

--- , faktiske ,

— Guvernementsgrænser

klæret for at være fællesejende. Et er imidlertid Besiddelsens juridiske Struktur, et andet er dens Haandhævelse. Bønderne, som boede vest for Peter den Stores Ruslands Grænser var, om jeg saa maa sige, kulturelt vokset fra Fællesbruget, allerede da de blev inddraget i det; det har været uforeneligt med deres Retsbegreber.

Paa den Maade opstod to Grænser for Fællesejets Udbredelse mod Vest, af hvilke den ene omfatter den Del af Landet, hvor Bønderne havde Ret til at foretage Omfordelinger, og den anden den Del, hvor disse har været praktiseret. Paa ovenstaaende Kort er begge disse Grænser indtegnet.

Ingen har kunnet forklare mig, hvorledes det er gaaet til, at samtidig med at Godsejerbønderne i ovennævnte Del af Vitebsk og Mogilef Guvernementer paa denne Maade i sin Tid er blevet erklæret for fællesejende, er Statsbønderne samme Steds forblevet særejende. Dette Forhold maa betragtes som en Følge af manglende Samarbejde mellem de to Ministerier, som har haft med disse Sager at gøre. De har øjensynlig været gensidig uvidende om hinandens Fremgangsmaade.

Hvad angaar de to Besiddelsesformers talmæssige Fordeling over det europæiske Rusland — uden Kongrespolen, Østersøprovinserne og, selvfølgelig, Finland — fik jeg i Begyndelsen af Aarhundredet Mulighed for at foretage en Beregning paa Grundlag af en i 1905 udarbejdet Statistik. Af denne Beregning fremgik det, at Fællesejet omfattede 76,8 pCt. af Bøndergaardene og 82,7 pCt. af al den Jord, som blev tildelt Bønderne ved deres Frigivelse, indenfor det givne Omraade. Resten, 23,2 pCt. af Gaardene og 17,3 pCt. af Arealet, tilhørte de særejende Bønder.

Størrelsen af de 12 Millioner Bøndergaarde, som indgik i denne Beregning, var selvfølgelig meget forskellig. I Gennemsnit for hele Omraadet udgjorde den 11 ha pr. Gaard, medens Guvernements-Gennemsnittene varierede fra 4,2 ha i Podolien, i det yderste Sydvest, til 71,5 ha i Karelien, i det yderste Nordvest. Af Størrelsesgrupperne har jeg i min Beregning kun anført særligt de helt smaa, som mentes at være for smaa til en Families Underhold. Af dem var 4,7 pCt. mindre end 2,2 ha og 18,0 pCt. mellem 2,2 og 5,5 ha.

OM NYT OG GAMMELT I FINANSVIDENSKABEN

AF JØRGEN GELTING

EFTERSOM finansvidenskabelige Sætninger for en væsentlig Del har Karakteren af Corollarier til økonomiske, er Ligheder mellem Finansvidenskabens og den teoretiske Økonomis Udvikling kun ventelige. Ligesom indenfor Økonomien er der — som bekendt — indenfor Finansvidenskabens i den sidste halve Snes Aar sket en Udvikling, som paa flere Punkter betyder om ikke et Brud med, saa dog en Nydannelse i Forhold til klassisk Teori. Blandt denne nye finansvidenskabelige Retnings Karakteristika skal fremhæves 1) Antagelsen, at der i den private Sektor ikke er nogen naturlig Tendens til fuld Beskæftigelse, 2) Betonningen af de formentlig principielle Forskelle mellem offentlig og privat Økonomi, og 3) at i Analysen af Finansprocessens Virkninger lægges Hovedvægten paa de Virkninger, der fremgaar af selve Indbetalings- og Udbetalingsstrømmenes Størrelse og Retning til Forskel fra de Virkninger, som kan henføres til Indbetalings- og Udbetalingsstarifs Udformning; indenfor Incidenslæren i snævrere Forstand synes Fornyerelser ikke at være sket i større Omfang; og endelig 4) at de finanspolitiske Konklusioner, man drager af den nyere Teori, afviger stærkt fra Liberalismens Forestillinger om den rette Finanspolitik — i aktivistisk Retning.

I den nyere Tid har man ydet Merkantilismens økonomiske Teorier adskillig mere Anerkendelse, end Tilfældet var i det 19. Aarhundrede, og særlig J. M. Keynes¹⁾ har bidraget til denne Rehabilitation ved at paapege, 1) hvorledes et Exportoverskud efter saavel merkantilistisk som moderne Opfattelse kan føre til øget Beskæftigelse, dels direkte gennem Forøgelse af den indenlandske Indkomststrøm, dels indirekte ved gennem en Forøgelse af Penge- mængden at sænke Renten og saaledes fremme indenlandsk

¹⁾ »The General Theory of Employment ...« (1936), ch. 23.

Investering¹⁾; 2) at Merkantilisterne ligesom Keynes i Pengemængden og liquidity-preference saa Rentens Determinanter²⁾; og 3) at Merkantilisterne foruden utilstrækkelig Investering tillige ansaa lav Forbrugskvote for en Kilde til Arbejdsløshed³⁾. Forudsætning for de nævnte Overensstemmelser er atter 4) den fælles Antagelse, at fuld Beskæftigelse ikke er en automatisk fremkommende Ligevægtstilstand.

Endnu to Ligheder mellem merkantilistisk og moderne Teori skal anføres: 5) Kredsløbsbetragtningen, paa saa frugtbringende Maade anvendt af Carl Föhl⁴⁾, var en selvfølgelig Del af Merkantilisternes teoretiske Værktøj. Dette ytrer sig i den stadig tilbagevendende Fremhævelse af Cirkulationens Betydning. Ved »Cirkulationen« forstaar James Steuart »the successive transition of money, or transferable commodities, from hand to hand, and their return, as it were in a circle, to the point from which they set out.«⁵⁾, og skriver i anden Forbindelse, »that the great characteristic of what we call liberty, is the circulation of an adequate equivalent for every service. By wealth, I understand this circulating adequate equivalent«⁶⁾. 6) Vedrørende de under Merkantilismen gængse Forestillinger om Sammenhængen mellem Penge-mængde og Pengeværdi henvises til Heckscher's Fremstilling⁷⁾.

¹⁾ Jfr. Eli F. Heckscher »Merkantilismen« II (1931), p. 160.

²⁾ Jfr. Heckscher, II, 180 ff. Keynes 341 ff.

³⁾ Jfr. Heckscher, II, 260 f. James Steuart »Principles of Political Economy« II, p. 148: »For this purpose (at opretholde det rette Forhold mellem Pengecirkulation og Produktion) he (Statsmanden) must examine the situation of his country, relatively to three objects, viz. the propensity of the rich to consume; the disposition of the poor to be industrious; and the proportion of circulating money, with respect to the one and the other.« Den Grænse, udover hvilken Forbruget ikke maatte stige, var bestemt ved Hensynet til Udenrigshandelen, ibid. p. 151. I det følgende henvises fortrinsvis til Steuarts Værk, der — omend det paa Grund af dets sene Fremkomst (1767) ikke i alle Henseender kan anses for repræsentativt for merkantilistisk Opfattelse (hvad iøvrigt intet enkelt Værk vel kan) — dog turde give det mest afklarede og alsidige Udtryk for Sen-Merkantilismen. Der er saa meget mere Grund til at fremhæve Steuart, som hans Arbejde, blandt andet fordi det kun 9 Aar senere efterfulgtes af Adam Smith's *Wealth of Nations*, af Eftertiden langt fra er blevet vurderet efter Fortjeneste. Henvisningerne her og i det følgende er til Udgaven af 1796.

⁴⁾ »Geldschöpfung und Wirtschaftskreislauf« (1937).

⁵⁾ Op. cit. II, p. 147.

⁶⁾ Op. cit. II, 127.

⁷⁾ Op. cit. II, 201 ff.

Her skal kun nævnes den overordentlig interessante og aktuelle Kritik, Steuart rettede mod Kvantitetsteorien, saaledes som den kort forinden var formuleret af Hume i hans Essay »Of Money«. Mod Humes Tankegang, at en Forøgelse af Pengemængden i det lange Løb blot vil medføre en tilsvarende Stigning i Prisniveauet og derfor kun i en Overgangsperiode, indtil Prisstigningen har sat sig igennem, vil befordre Erhvervslivet, fremhæver Steuart¹⁾, at man maa sondre mellem, om den øgede Pengecirkulation giver sig Udslag i højere eller større Efterspørgsel.

»Suppose the specie of Europe to continue increasing in quantity every year, until it amounts to ten times the present quantity, would prices rise in proportion? I answer, that such an augmentation might happen, without the smallest alteration upon prices, or that it might occasion a very great one, according to circumstances. If industry increases to ten times what it is at present, that is to say, were the produce of it increased to ten times its present value, according to the actual standard of prices, the value of every manufacture and produce might remain without alteration. This supposition is possible; because no man can tell to what extent demand may carry industry. If, on the other hand, the scale of demand could be supposed to preponderate, so as to draw all the wealth into circulation, without having the effect of augmenting the supply (which I take to be impossible) then prices would rise to ten times the present standard, at least in many articles.«

Disse vidtgaaende Overensstemmelser mellem Merkantilismens og vor Tids økonomiske Teori har deres nærliggende Forklaring i Ligheder mellem de samtidige Samfundsforhold; og det er kun venteligt, at man ogsaa indenfor Finansvidenskaben træffer Overensstemmelse mellem Merkantilismens og Interventionismens Teori. Blandt de fire tidligere for den moderne Finansteori nævnte Karakteristika har (1), (3) og (4) alle Gyldighed for den merkantilistiske Teori, fra hvilken den nyere Retnings Bidrag kun adskiller sig ved Detailler og det teoretiske Apparats Perfektion.

Medens for Liberalisterne den ideale Finanspolitik var neutral i den Forstand, at den ikke greb dirigerende ind i det økonomiske Liv, hvis naturlige Ligevægt forblev uforstyrret, var for merkantilistisk Skatteteori ikke-fiskale Formaaler dominerende²⁾. Finanspolitikken betragtedes først og fremmest som et Middel til at lede Forbruget, Produktionen og Handelen, selvsagt særlig Handelen

¹⁾ Op. cit. II, ch. xxviii.

²⁾ For den faktiske Finanspolitik gælder dette derimod mindre, jfr. Heckscher, I, 153 ff.

med Udlandet; men var dernæst et Instrument til Paavirkning af Indkomstfordelingen og et vigtigt Led i Befolkningspolitikken. Moderne befolkningspolitiske Skatteforslag er for de meste kun Gentagelser af merkantilistiske Idéer¹⁾.

Eftersom Beskatningen saaledes tjente til at lede det økonomiske Liv, kunde Merkantilisterne naturligt ikke som Liberalisterne principielt være Modstandere af høje Skatter²⁾. Hertil fandtes ogsaa en anden teoretisk interessantere og mere speciel Grund i den Opfattelse, at Skatter i Forbindelse med ligesaa store offentlige Udgifter til Køb af Varer eller Tjenesteydelser betyder en Udvidelse af det økonomiske Kredsløb og dermed af den samlede Beskæftigelse, hvorfor Skatterne vel for den enkelte, men ikke for Samfundet som Helhed er nogen Byrde³⁾. Foruden denne Cirkulationsmotivering for, at Skatter ikke er nogen Byrde, som er fremsat i al Fald saa tidligt som 1662 af William Waterhouse⁴⁾, gives desuden af adskillige Forfattere den Begrundelse, at Skatter ved at fratage Betalerne en Del af deres Indkomst ansporer dem til øgede Anstrengelser. Klarest fremtræder dette Synspunkt i Forslagene om Skat paa Lediggang. Det bør bemærkes, at Malthus, som ogsaa paa anden Maade afveg fra Liberalismens sande Tro, gav den merkantilistiske Opfattelse i Cirkulationsræsonnementets Form sin — dog stærkt betingede — Tilslutning⁵⁾.

Ligesom den moderne Finansteori er udsprunget af Bestræbelserne for at finde Midler mod konjunktural eller permanent Underbeskæftigelse, var det — som nævnt — for Merkantilisterne en finanspolitisk Hovedopgave at stimulere den økonomiske Aktivitet i den private Sektor. I det Omfang Beskæftigelse ikke naae-

¹⁾ Merkantilisterne paa deres Side havde atter ældre Forbilleder. Befolkningspolitikken kunde komme i Konflikt med Ønsket om at skaffe fuld Beskæftigelse; jfr. Steuart, I, 79: »I think it absurd to wish for new inhabitants, without first knowing how to employ the old.«

²⁾ Iøvrigt var Liberalisterne ikke teoretisk-konsekvente, naar de var Modstandere af højt Skattetryk. Hvis Forbrugerne i vidt Omfang foretrak Kollektivgoder fremfor Individualgoder, skal Beskatningen ifølge liberalistiske Normer netop være høj.

³⁾ Jfr. dette Tidsskrift 1941, p. 297.

⁴⁾ Ifølge Seligman »The Shifting and Incidence of Taxation« 5^e ed. (1927) p. 26; senere fremsat af William Petty og m. fl. Jfr. ogsaa den udførlige Fremstilling hos Steuart, V, 269 ff., der dog med Urette antager, at en nødvendig Forudsætning er, at Betalers Grænseforbrugskvote er mindre end 100 pCt.

⁵⁾ »Principles of Political Economy« (1820), ch. vii.

des ad denne Vej, blev det Statens Opgave direkte ved offentlige Arbejder at skaffe Undersaatterne Arbejde. Offentlige Arbejder kunde saaledes være nyttige paa to Maader:

»In a country where such works are usually carried on, they cease in a great measure to be useful, whenever they are finished; and a new one should be set on foot directly, or what will become of those who are without work? It must not be concluded from this, that the usefulness of public works is not a principal consideration. The more a work is useful after it is done, so much the better; because it may then have the effect of giving bread to those who have not built it. But whether useful or not afterwards, it must be useful while it is going on; and many, who with pleasure will give a thousand pounds to adorn a church, would not give a shilling to build Westminsterbridge, or the port of Rochefort; and the poor live equally by the execution of either«¹⁾.

Hovedspørgsmaalet i den sidste halve Snes Aars finansvidenskabelige Debat har været Budgetpolitikken Egnethed til Paa-virkning af Konjunkturerne i den private Sektor, og man kan udover det ortodokse Standpunkt skelne mellem to Opfattelser, den ene, at det vel er ønskeligt, at Staten i Depressionsperioder opgiver Kravet om Budgetbalance, men at det paa den anden Side maa kræves, at tilsvarende Forøgelse af Statens saakaldte Nettoformue finder Sted under opadgaaende Konjunkturer — et Krav, hvis nærmere Indhold afhænger af Definitionen af »Nettoformue« og »Budgetbalance«; den anden og mere radikale, at der ej heller i det lange Løb knytter sig nogen selvstændig Interesse til Opretholdelse af Budgetbalance, og at der derfor ikke er nogen Fare forbunden med en stadig voksende Statsgæld, saalænge den førte Finanspolitik garanterer fuld Beskæftigelse. Medens disse Idéer er nye i Relation til liberalistisk Økonomi, er de det ikke i Relation til Merkantilismens Anskuelser. James Steuart skriver saaledes:

»If stagnations in one part are found to interrupt circulation in another, public borrowing, for domestic purposes, has the good effect of giving vent to the stagnation, and throwing the money into a new channel of circulation«²⁾.

Statslaan anses for et Middel til at skabe øget Beskæftigelse, hvadenten nu Staten selv umiddelbart anvender Laaneprovenuet eller blot optræder som Mellemand paa Kapitalmarkedet for

¹⁾ Steuart, II, 269 f.

²⁾ Op. cit, V, 132.

at skaffe private billig Kredit. Steuart anfører imidlertid udtrykkeligt som Undtagelse, at saafremt Staten ved at laane til egne Formaal byder Renten op og saaledes fortrænger private Laansøgere, er intet vundet¹⁾. Merkantilismens Svar paa Spørgsmaalet, om den stadig stigende Statsgæld — og herved tænkes paa indenlandsk Gæld — indebærer en Fare, er principielt givet allerede med Mélon's bekendte Sætning: »Les dettes d'un État sont des dettes de la main droite à la main gauche, dont le corps ne se trouvera point affaibli, s'il a la quantité d'aliments nécessaire, et s'il sait les distribuer«²⁾. Ved sin Behandling af Spørgsmaalet, indrømmer Steuart, at Historien med dens talrige Eksempler paa, at Stater har fragaaet deres Gæld, ikke giver Støtte til den Antagelse, at offentlig Gæld kan vedblive at vokse. Den Konklusion, man kan drage af Erfaringen, er imidlertid kun af begrænset Vægt, fordi den kun refererer sig til tidligere Tiders Forhold. Naar Debitorerne er Herrer, er der ingen Vanskelighed i at annullere Gæld. Anderledes er det derimod, hvis Statens Kreditorer faar betydelig politisk Magt, og ved en Betragtning af de samtidige Forhold finder Steuart det rimeligt at slutte, at med Tiden vil Kapitalisternes Indflydelse blive større, og til sidst vil maaske Statens Kreditorer blive dens Herrer³⁾. Efter saaledes at have drøftet den politiske Side af Sagen, undersøger Steuart, om der kan angives en Maximumsgrænse for Statsgælden derved, at Beskatningen ikke kan stige udover et vist Maal⁴⁾. Og omend han her finder en teoretisk Overgrænse, nemlig naar Staten administrerer al Ejendom i Landet for Kreditorerne, er den saa høj, at den bliver praktisk irrelevant. Steuart slutter:

»The whole of this hypothesis is, I readily agree, destitute of all probability; because of the infinite variety of circumstances which may frustrate such a scheme. I only introduced it to show where the constant mortgaging of a public revenue may end; and to disprove the vulgar notion, that by contracting debts beyond a certain sum,

¹⁾ Op. cit. V, 130. Jfr. senere J. S. Mill »Principles« V, VII, 1.

²⁾ »Essai politique sur le commerce« (1734), ch. ix. Her anført efter »Collection des principaux économistes« I (1847).

³⁾ Op. cit. V, 117 ff.

⁴⁾ Specielt om Jordrenteskatten skriver Steuart: »The notion of imposing (facto) 20 shillings in the pound upon the real value of all the land-rents of England, appears to us perfectly ridiculous. I admit it to be so; and could I have discovered any argument, by which I could have limited the rising of the land-tax to any precise number of shillings under twenty, I should have stated this as the maximum rather than the other.«

a trading nation which has a great balance in its favor, must be involved in an unavoidable bankruptcy. To say that a nation must become bankrupt to itself, is a proposition which I think implies a contradiction¹⁾.

De senere Aars Debat herhjemme og i Udlandet om det offentlige Budgetpolitik minder i meget om Konflikten for ca. 150 Aar siden mellem merkantilistisk og liberalistisk Finanteori, og det turde derfor være Umagen værd at betragte de tidlige Liberalisters Argumenter mod Laanefinansiering af offentlige Udgifter. Liberalisternes Hovedargument, som træffes i væsentlig samme Skikkelse hos Adam Smith, Ricardo og Say, og fra dem er overtaget af senere Forfattere, er, at man ved Laanefinansiering af offentlige Udgifter vælter en Byrde over paa Fremtiden. Denne Sætning er ingenlunde saa fejlagtig eller humoristisk som mange ynder at fremstille den, men tværtom fuldtud korrekt udfra Liberalisternes Forudsætninger. Klassikerne var selvsagt ikke i Tvivl om, at »the annual labour of every nation is the fund which originally supplies it with all the necessities and conveniencies of life which it annually consumes«, ligesaa lidt som Mélon's Sætning om indenlandsk Statsgæld var ukendt²⁾ — blot bestred man, at Samfundet ikke svækkedes ved en stor Statsgæld. Fremstillingen hos Adam Smith, Ricardo og Say³⁾ kan med moderne Sprog gengives saaledes: Afholdes den offentlige Udgift ved Laan, maa — da fuld Beskæftigelse forudsættes — Renten stige saa meget, at privat Investering reduceres med et Beløb lig den laanefinansierede offentlige Udgift. Da der ikke er nogen Anledning til Skatteændring, vil Borgernes disponible Indkomst = Forbrug + Opsparing være uændret, og følgelig vil den enkeltes Levefod i det korte Løb intet Afbræk lide. Ogsaa i det lange Løb vil, saafremt Prisers og Lønningers Niveau ikke er blevet ændret, den

¹⁾ Op. cit. V, 137.

²⁾ Det er derfor, som det fremgaar af næsten enhver ældre Fremstilling af Finansvidenskaben, ganske vildledende, naar K. Philip (dette Tidsskrift 1941, p. 283) skriver »For den ældre Finansvidenskab var der ingen Tvivl om, at Forrentningen af en stor Statsgæld for det offentlige var et Onde, idet det var den almindelige Mening, at Skattebyrden blev større herved. Med Erkendelsen af, at Udbetalingen af Renter til nogle Borgere ikke kan paavirke Genen ved den totale Skattebyrde, idet den blot betyder en Overførsel af Købekraft fra nogle Borgere til andre...« etc.

³⁾ Adam Smith »Wealth of Nations«, V, iii. Ricardo »Principles«, ch. xvii (Taxes on other commodities than raw produce). J. Say »Traité«, III, xi.

disponible Nominalindkomst være upaavirket af det skete, da øget fremtidig Skatteindbetaling til Staten modsvares af Renteudbetalinger. Dækkes de offentlige Udgifter derimod med Skatter, formindskes Borgernes disponible Indkomst umiddelbart, hvilket vil medføre en betydelig Nedgang i Forbruget og en mindre Nedgang i Opsparingen og følgelig ogsaa kun en Nedgang i Investeringen lig en Brøkdel af den offentlige Udgift. Finansieres ved Skatter, muliggøres altsaa den offentlige Udgift hovedsagelig ved Indskrænkning af Forbruget, hvorimod Laanefinansiering betyder en stærk Formindskelse af den for Fremtiden disponible Realkapital; og netop Realkapitalmængden var Liberalisternes vigtigste Velstandskriterium. Foruden det her refererede Argument anfører Adam Smith endnu ét, som han har overtaget fra Hume, nemlig at Rentebetalingerne paa Statsgælden skader Initiativ og Akkumulation som Følge af den nødvendige, højere Skattetarif og ved at overføre Indkomst fra aktive til passive Borgere.

Sammenligner man Klassikernes og Steuart's Fremstilling, finder man, at Uenigheden i væsentlig Grad kan henføres til en forskellig Opfattelse i Spørgsmaalet om den normale Beskæftigelses Omfang; men det kan fremhæves som et Plus ved Steuart's Fremstilling, at den ogsaa — omend kun enpassant — omtaler, hvad Liberalisterne med tvivlsom Berettigelse ansaa for den normale Situation.

Den liberalistiske Finansteoris Hovedindvending mod Laanefinansiering af offentlige Udgifter er saaledes — selvom man akcepterer Klassikernes Velstandskriterium — kun relevant under fuld Beskæftigelse, eller hvor Forøgelse af Beskæftigelsen iøvrigt anses udelukket. Tilbage bliver under andre Forhold kun det af Adam Smith anførte supplerende Argument, som derfor ogsaa — ved Siden af saakaldte rent finansielle Hensyn — i forskellige Udformninger har indtaget en fremtrædende Plads i den nyere Debat om Betimeligheden af en Forøgelse af Statsgælden i Forbindelse med aktiviserende Finanspolitik.

Til Belysning af Spørgsmaalet skal forsøges en Fremstilling af visse Virkninger af expansionistisk, statslig Finanspolitik som Middel mod permanent Underbeskæftigelse under følgende Forhold:

- 1) Investeringspligt for private er udelukket.
- 2) De handelspolitiske Muligheder begrænser sig til det passive, at en ved Andre Midler skabt indenlandsk Konjunktur har frit Spillerum.

- 3) Renten ønskes ikke sænket eller kan af politiske Grunde ikke sænkes.
- 4) For Arbejdere, offentlige Funktionærer og Personer med smaa Indkomster i det hele taget er Grænseforbrugskvoten 100 pCt., for den øvrige Befolkning, hvortil entrepreneurs antages at høre, væsentlig lavere.
- 5) Priskontrol findes ikke.
- 6) Lønniveauet er tilnærmelsesvis konstant.

Da Genstanden ikke er Midler mod kortvarigere Konjunktur-arbejdsløshed, omtales Korttidsvirkninger ikke.

Den expansionistiske Finanspolitik bestaar deri, at private gennem Statens Udbetalinger modtager større Indtægtsbeløb end, de afgiver gennem Skatter og Betalinger for specielle offentlige Ydelser. Ifølge (3) maa en vis Del af det saaledes definerede Budgetunderskud dækkes ved Optagelse af Laan paa Kapitalmarkedet.

Fem finanspolitiske Fremgangsmaader betragtes:

- A) Udgifter til Produktion af Kollektivgoder.
- B) Tilskud til privat Investering.
- C) Udgifter til Fremstilling af offentlige Anlæg, som derefter benyttes til Produktion af Forbrugsgoder til Salg.
- D) Sænkning af den direkte Indkomstbeskatning.
- E) Sænkning af Skatter paa den mindrebemidlede Befolknings Forbrug, Ophævelse af Socialforsikringspræmier eller tilsvarende Foranstaltninger.

A) Størrelsen af den til Opnaaelse af fuld Beskæftigelse nødvendige Udgift vil afhænge blandt andet af de smaa Indkomsters Andel i Totalindkomstændringer, af Grænseforbrugskvoten for store Indkomster og af den private Investerings Reaktion overfor Ændringer i Forbruget. Privat Investering stiger mindre end privat Opsparing, da vedvarende offentlig Indsats i modsat Fald maatte være udelukket. Benytter Staten sig ved de offentlige Arbejders Udførelse af private entrepreneurs, vil Statens Udgift netop blive Forskellen mellem, hvad den private Investering maatte udgøre for uden offentlig Indsats at skabe fuld Beskæftigelse og, hvad den faktisk beløber sig til ved fuld Beskæftigelse. Benyttes udelukkende offentlige Funktionærer og Arbejdere, bliver Udgiften ifølge (4) noget mindre.

Med Opnaaelsen af fuld Beskæftigelse maa Profittens Andel af Totalindkomsten i den private Sektor antages at blive forhøjet; hovedsagelig af to Grunde: a) højere Raavarepriser og b) mindre

effektiv Arbejdskraft beskæftiges uden tilsvarende Løndifferentering, hvilket medfører en all-round Stigning i Grænseomkostninger. M. Kalecki mener¹⁾ at kunne fastslaa som en Lov, at Lønarbejdernes Andel i Nationalindkomsten er nogenlunde den samme uanset Indkomstens Størrelse, og anfører som Forklaring herpaa særlig, at den typiske Bedrift i Praksis opererer med konstante Grænseomkostninger, samt at Stigningen i Raavarepriser under en Konjunkturopgang neutraliseres af en Sænkning af Monopolgraden (Forholdet mellem Pris-Grænseomkostning og Pris) i den private Sektor. Sætningen om Grænseomkostningernes Konstans kan imidlertid, omend den sikkert er træffende ved moderate Variationer i Produktionsvolumen, næppe være rigtig ved Stigning til fuld Beskæftigelse; og det forekommer lidet sandsynligt, at en ikke ved privat Investering fremkaldt varig Produktionsudvidelse skulde ledsages af reduceret Monopolgrad.

I Forbindelse med Udgiftsforøgelsen kan det offentlige a) lade Skattetariffen uændret, hvilket via større Indkomster medfører større Provenu, eller b) lade Skatteprovenuet uændret, hvilket implicerer lavere Tarif. Ved (a), som er partiel Skattefinansiering, maa Udgiftsforøgelsen være større end og Underskuddet mindre end i Tilfælde (b). Metode (b), som øger Borgernes disponible Indkomst mest, antages benyttet.

Den stadig stigende Statsgæld vil medføre voksende Rentebetalinger, og, saafremt de øvrige offentlige Udgifter opretholdes i uforandret Omfang, maa Skattetariffen derfor efter den ovenomtalte Nedsættelse gradvis forhøjes. Herved kan, uanset at Rentebetalingerne er Transfer- og ikke Exhaustionsudgifter, skattetekniske og politiske Vanskeligheder og muligt andre som Ulemper ansete Virkninger opstaa; hvilket bringer Adam Smith's subsidiære Argument imod Statsgæld i Erindring. Har man imidlertid fuld Beskæftigelse, og griber man ikke ind overfor Opsparingen, da vil denne, hvadenten fuld Beskæftigelse er opnaaet ved privat eller offentlig Investering, omtrentlig være af samme Størrelse (men cfr. (D)) og dermed ogsaa den senere Renteoverførsel fra aktive til passive. Særlige Virkninger i Forbindelse med offentlig til Forskel fra privat Gæld maa derfor kunne henføres til Indkomstoverførselens Metode, d. v. s. Skattetariffens Form. Ved Valget af denne er de to vigtigste Muligheder Forbrugsafgifter og progressiv Indkomstskat. Vælger man Forbrugsafgifter, belaster man næsten

¹⁾ »Essays in the Theory of Economic Fluctuations« (1939), ch. i.

uundgaaeligt fortrinsvis de smaa Indkomster, til hvis Ugunst Indkomstfordelingen formentlig alt vil være forskudt. Ved Forhøjelse af Indkomstbeskatningen derimod kan den skete Forskydning i Indkomstfordelingen neutraliseres eller eventuelt overkompenseres, særlig hvis den tidligere Skattenedsættelse er sket til Fordel for de mindrebemidlede. Progressiv Indkomstbeskatning har en dobbelt Virkning paa Foretagsomheden — specielt Investeringen: Dels den af Merkantilisterne fremhævede at anspore Betaleren ved at forringe hans samlede Indkomst; da Rentebetalingen ifølge privat Gæld normalt er uafhængig af Debtors Indkomst, har saadan Betaling kun denne Virkning. Dels den af Liberalisterne understregede at hæmme den private ved at fratage ham en voksende Andel af ethvert yderligere indtjent Indkomstbeløb. Det er ikke muligt at sige noget nærmere og velbegrunder om disse Virkninger Styrke; kun saa meget kan siges, at jo stejlere Progressionen er, jo mere maa den sidstnævnte Virkning relativt betyde¹⁾. Valget af Skatteform synes saaledes ensbetydende med Valg mellem Forstærkning af Indkomstfordelingens Ulighed eller Hæmning af privat Investering, hvilket sidste vil nødvendiggøre øget offentlig Gældsstiftelse etc. etc. Nærliggende Grunde taler dog for, at den Del af Indkomstskattetariffen, som særlig er af Betydning for Investeringstilbøjeligheden, er Aktieselskabsbeskatningen og den personlige Indkomstskat paa moderat store Indkomster, saaledes at Belastningen af de meget store, individuelle Indkomster kan varieres stærkt uden mærkbare Følger for Investeringen. Endelig skal anføres, at man i Formueskatten har en Skatteform, som indenfor de begrænsede fiskale Muligheder, den byder, er neutral i Forhold til Investeringen²⁾.

B) Tilskud til privat Investering — f. Eks. Boligbyggeri — vil være en delvis Konfiskation af den i tilsvarende ældre Realkapital anbragte Formue med deraf flydende Konsekvenser for Indkomstfordelingen. Denne Virkning kan dog, afhængig som den er af, hvortil Tilskud ydes, være svag og ganske overvejes af den under

¹⁾ Set fra dette Synspunkt er den danske Statsindkomstskats Regel om Fradrag for betalte personlige Skatter særlig initiativhæmmende. Men Reglen bevirker som bekendt automatisk en moderat Udligning af den samlede Skattetarif i forskellige Kommuner.

²⁾ M. Kalecki »A Theory of Commodity, Income and Capital Taxation«, Economic Journal 1937. Man kan maaske tilmed hævde, at Skatten fremmer Investeringen; jfr. at Ejendomsskyldvurderinger er lavere end Handelsværdier.

(A) skildrede Tendens til større Profitandel. Den nødvendige offentlige Indsats vil være des mindre, jo større Investeringens Renteelasticitet er, og kan være saavel mindre som større end ved Form (A); i sidste Fald er den samlede Kreditydelse til private mindre end ved (A)¹⁾.

Den, som akcepterer det klassiske Velstandskriterium, maa foretrække Form (B). Metoden har imidlertid Vanskeligheder. Et kun midlertidigt Tilskud vilde, saalænge det varede, være det mest effektive, men er utilstrækkeligt overfor permanent Underbeskæftigelse. Endvidere vil det, i samme Grad det tilsigtede — øget Investering med deraf følgende større Realkapitalmasse — opnaas, blive nødvendigt efterhaanden at give større Tilskud for at opretholde Investeringen; og medens Tilskud virker stimulerende, hæmmer Forventningen om fremtidigt større Tilskud Investeringen.

Hensigtsmæssigheden af Indkomstskats Anvendelse til Finansiering af Rentebetalinger er ved Metode (B) særlig tvivlsom, da man risikerer at maatte forhøje Tilskuddet for hver Skatteforhøjelse.

C) Anvendelse i større Stil af (C) kan maaske anses udelukket af politiske Grunde eller uhensigtsmæssig paa Grund af de private entrepreneurs' Reaktioner. Bortses herfra, adskiller (C) sig derved fra (A), at Beskæftigelsen ved den løbende Produktion i de af Staten skabte Anlæg bliver et Nettotilskud til den samlede Beskæftigelse. Thi det er en Følge af Forudsætning (4) i Forbindelse med den yderligere Forudsætning, at de paagældende Statsvirksomheder ikke foretager Henlæggelser, at den samlede Købekraft, som benyttes til Køb i den private Sektor, er uafhængig af Produktionsomfanget i Statsvirksomhederne, hvorfor den private Sektor som Helhed intet Tab lider²⁾. Efterhaanden som den løbende Produktion udvides, kan derfor Statens Investering reduceres — dog kun i mindre Skala, da den løbende Produktion ikke medfører sekundær Beskæftigelse. Stor Investering erstattes efterhaanden af høj Forbrugskvote som Beskæftigelsesfaktor, og samtidigt bliver Tilvæksten i Statsgælden mindre. Endelig kan anføres, at Profittens Andel af Totalindkomsten i Sammenligning med Tilfælde (A) gradvis vil blive mindre.

¹⁾ Det er derfor ikke sikkert — saaledes som man har ment — at det er uvæsentligt, om Tilskud finansieres ved Laan eller Skatter.

²⁾ Jfr. Joan Robinson: »Essays in the Theory of Employment« (1937), p. 82 ff.

D) Midlet til øget Beskæftigelse er Indkomstskatteydernes større Forbrug, som atter vil bevirke en almindelig Forbrugsstigning og en beskeden Forøgelse af den private Investering. Er Indkomstskatteydernes Grænseforbrugskvote 75 % og det ved Metode (E) nødvendige Budgetunderskud 100, maa Budgetunderskuddet her være 133. Borgernes samlede disponible Indkomst bliver større end i noget andet Tilfælde, og Gælden vokser hurtigere. Men paa Grund af den oprindelige Skattenedsættelse varer det længe, inden den samlede Skat bliver større end, den var før Nedsættelsen.

Virkningen paa Indkomstfordelingen er aabenbar.

E) Da Grænseforbrugskvoten for de Personer, hvis Indbetalinger til Staten nedsættes, er 100 %, er den nødvendige Indsats her ikke større end, hvor Staten ved offentlige Arbejder (A) benytter sig af private entrepreneurs. Finansieres de stigende Rentebetalinger ved Skatter paa smaa Indkomster, maa Underskuddet efterhaanden gøres større for at modvirke Sænkningen af den summariske Forbrugskvote. Ønskes derimod den skete Forskydning i Indkomstfordelingen fastholdt, maa de ej nedsatte Skatter paa store Indkomster sættes op¹⁾.

Det vil ses, at den stigende Statsgæld i Forbindelse med expansionistisk Finanspolitik — naturligvis — kun bliver et Problem, hvor der er en Flerhed af ikke automatisk harmonerende Hensyn at tage, som f. Eks. her til privat Investering, Skattetarifs Højde og Indkomstfordeling. Som det maaske kunde indses umiddelbart, er den største Vanskelighed at forene en stor privat Investering med en stor Andel i Totalindkomsten for de smaa Indkomster; i det lange Løb synes Metode (B) ikke at ville være helt effektiv til disse Formaals Opnaaelse. Tilbage bliver da den Mulighed, at det offentlige selv foretager tilsvarende Investering som private (C); en Fremgangsmaade, som — anvendt i større Omfang — er ækvivalent med gradvis Socialisering.

Derimod er man, som det vil ses ved en Betragtning af Metoderne (A), (D) og (E) eller Blandinger af disse, hvad angaar Kombinationer af Skattetarifs Højde og Indkomstfordeling, ret frit stillet. End mere gælder dette, saafremt Forudsætning (3) lempes,

¹⁾ Ønskes under Knaphed paa Raavarer Beskæftigelsen øget mest muligt uden Forringelse af de mindrebemidlede Stilling, synes (E) den egnede Metode; thi det er ganske usandsynligt, at den eventuelle Prisstigning, som følger af en Klasses Nominalindkomststigning, naar (6) gælder, kan blive saa stor, at Klassens Realindkomst synker.

hvilket ogsaa vil være af Betydning for Paavirkningen af en Del af den private Investering.

Selv hvor man, endskønt man anser høje Skatter for et Onde, anvender (A), vil Stigningen i den summariske Skattebrøk, i. e. Forholdet mellem samlet Skattebeløb og Nationalindkomst, opgjort efter den af Statistisk Departement anvendte Fremgangsmaade, som Følge af stigende Rentebetalinger være beskeden. For det første kan Skattetariffen, som paavist, til at begynde med sænkes; og for det andet vil Udgiftsforøgelsen til Renter medføre lige store absolutte Forhøjelser af Skattebrøkens Tæller og Nævner. Skattebrøkens Stigning pr. Renteudgiftsstigning vil være mindre, jo større Nationalindkomst og offentlige Udgifter i Forvejen er.

DEN DANSKE OG DEN SVENSK SPIRITUSORDNINGS FØRSTE 25 AAR

FOREDRAG I NATIONALØKONOMISK FORENING DEN 6. MARTS 1942
Af SVEN RØGIND

DET træffer sig saa heldigt, at *Nationaløkonomisk Forening* har haft netop den 6. Marts ledig for et Foredrag om, hvorledes den nugældende danske Spiritusordnings første 25 Aar er forløbet. Denne Dag er nemlig den egentlige Jubilæumsdag. Ganske vist var det første Led i den Kæde af Foranstaltninger, ved hvilke Spiritusproduktionens Vilkaar saa gennemgribende ændredes, Bekendtgørelsen af 27. Februar 1917, som indeholdt et midlertidigt Forbud imod Salg under alle Former af Brændevin, Akvavit og andre destillerede Drikke. Saa stor Opsigt det end vakte, drejede det sig dog blot om et forberedende Skridt. Regeringen ønskede at afværge det Stormløb paa Forhandlerne, som utvivlsomt vilde opstaa, naar Befolkningen fik at vide, at Fabrikationen af Spiritus til Drikkebrug skulde ophøre. Det fremgik af Teksten, at dette var Formaalet, men først ved Bekendtgørelsen af 6. Marts 1917 standsedes den fri Brænderidrift. Den kom, som Forholdene udviklede sig, aldrig mere til at genopstaa, skønt Baggrunden alene var den, at Tyskland en Maanedes Tid forinden iværksatte uindskrænket Undervandsbaadskrig, som umuliggjorde eller i høj Grad vanskeliggjorde det for os at faa Tilførsler vestfra.

Ved Bekendtgørelsen forbødes indtil videre enhver Anvendelse af Korn, Foderstoffer, Brændsel m. v. til Fremstilling af andet end Spiritus til teknisk Brug samt Gær, hvorved Produktionen beregnedes at ville gaa ned til ca. en Trediedel af den normale. Det ramte 22 Virksomheder, som i 1916 havde fremstillet tilsammen 14,9 Mill. Liter Spiritus af 100 pCt.s Styrke og 3,1 Mill. kg Gær. Spiritus anvendtes dengang ganske overvejende til Drikkebrug, og vi har kun et ufuldkomment Kendskab til, hvad der med-

gik til tekniske, medicinske og lignende Anvendelser, da hverken Statsmagten eller Forbrugerne havde større Interesse i at holde det for sig. Den danske Spiritusbeskatning var i hvert Fald indtil 1912 saa ubetydelig, at det ingen som helst Forargelse vakte, hvis Husmødrene pudsede Vinduer med Brændevin. Siden 1887, da vi gik bort fra den gamle Karrumsbeskatning, havde den kun udgjort ca. 19 Øre pr. Liter Spiritus af 100 pCt., hvilket svarer til ca. 6 à 7 Øre paa en Helflaske Brændevin af 45 Volumen-pCt.s Alkoholstyrke. For blot at nævne vore to skandinaviske Nabolandes Skattesatser skulde der i Sverige erlægges 1,30 Kr. og i Norge 2,62 Kr. pr. Liter 100 pCt.s Spiritus.

Skønt Beskatningen var saa overordentlig lemfældig, at det vel maa betragtes som usandsynligt, at den kunde udøve nogen som helst begrænsende Indflydelse paa Salget, havde Produktionen dog i en længere Aarrække været stagnerende og nærmest synkende. Ved Aarhundredskiftet havde den været oppe paa ca. 16,5 Mill. Liter Spiritus af 100 pCt.s Styrke, men Antallet af Brænderies var da ogsaa næsten dobbelt saa stort. Paa et lidt højere Niveau laa Produktionen ca. 25 Aar tidligere, da der var ikke færre end 250 Brænderies i Drift. Selv om vi ikke vil gaa endnu længere tilbage til Brændevinsbrændingens Blomstringsperiode herhjemme, da der var Brænderidrift i hver større Købmandsgaard, og Antallet af Brænderies løb op i Tusinder, frembyder Nedgangen i Antallet af Spritfabrikker et udmærket Skoleeksempel paa den fabrikmæssige Produktions bedriftskoncentrerende Virkninger. Antallet af benyttede Sprit- og Gærfabrikker er nu siger og skriver 4 (Aalborg, Hobro, Randers og Slagelse).

Alene i København fandtes der i 1877 63 Brænderies, blandt hvis Ejere vi træffer kendte Navne som *Høeberg*, *Woldsig*, *Wilian*, *Sødring* og *Brøndum*, og ældre vil endnu kunne huske, at adskillige af de gamle Brænderies var forbundet med Kohold, hvorved Bærmen kunde nyttiggøres paa Stedet. Denne Kombination af Brændevins- og Mælkeproduktion leder Tanken hen paa den Betragtning, hvormed Landbrugere i Sverige, Preussen og andre Steder i sin Tid begrundede Brænderidriftens Gavnlighed for kartoffelrige Egne. Ved at benytte Kartoffelavlens til Spritfabrikation indvandt der Bærme til Kreaturfoder. Kreaturholdet kunde da udvides, hvorved der blev en større Gødningsmængde til Raadighed. Som Følge heraf kunde Kartoffeludbyttet og dermed Brænderidriftens Omfang forøges. Det gav atter større Mængder Bærme med det Resultat, at der kunde holdes endnu flere Køer.

Naar Produktionen ikke alene ikke holdt Skridt med Befolkningens Vækst, men oven i Købet aftog med ikke langt fra 50 pCt. i den her skildrede Periode (ca. 9 Liter Spiritus af 100 pCt.s Styrke pr. Indbygger i 1870'erne mod ca. 5 Liter i Aarene nærmest før den forrige Krig), skyldtes det for en stor Del det Opsving, som Ølindustrien havde taget, da det bayerske Øl var blevet kendt og skattet herhjemme. Om Bestræbelser fra Statsmagtens Side for at nedbringe det maalt med Forholdene i de fleste andre Lande meget store Alkoholforbrug var der i hvert Fald ikke Tale, skønt Afholdsbevægelsen var begyndt at vinde Terræn. Først da der i 1903 nedsattes en Ædruelighedskommission, skabtes der for Bevægelsen Udsigt til, at den Respekt og Anerkendelse, som den mødte overalt, kunde omsættes i praktisk Handling. Kommissionen blev færdig i 1907, men det tog 5 Aar, før vi paa Grundlag af dens Indstilling fik vor første egentlige Beværterlov, som med største Skaansomhed indførte Bevillingssystemet paa Udskænkningens Omraade. Dette havde imidlertid, da Spiritusproduktionen i 1917 indstilledes, endnu kun i ringe Grad hemmet den omfattende Virksomhed, som Beværtere og andre Forhandlere af alkoholholdige Drikke udfoldede i Ly af Næringsfrihedens hellige Principper. Forbrugets Omfang var udelukkende bestemt af den Efterspørgsel, som de billige Priser udløste.

Hvor velkomment det skete end maatte være Afholdsbevægelsen, havde ingen dog blot antydnet noget om, at dens allerede en halv Snes Aar tidligere rejste Krav om Landsforbud havde været medbestemmende. Der er i de to Bekendtgørelsens Ordlyd heller intet som helst, som peger herpaa, og i den af *Den overordentlige Kommission af 8. August 1914*, som havde udført Forarbejderne, et Par Aar senere afgivne Beretning om »Spiritusrationeringen under de overordentlige Forhold«, fastslaas det ogsaa indledningsvis, at Hensigten med de trufne Foranstaltninger alene har været at »spare Raastoffer til mere nødvendige Anvendelser«. Det udelukker vel ingenlunde, at andre Motiver kan have spillet ind med eller i hvert Fald ligget i de styrendes Underbevidsthed. Kommissionen og Regeringen har vel næppe haft noget imod at gribe ind netop her, hvor Reformer i saa høj Grad tiltrængtes. Om det med Rette kan siges, at Ædruelighedstilstanden i den danske Befolkning som Helhed var saa utilfredsstillende, som de høje Forbrugstal giver Grund til at formode, er vel et Spørgsmaal. Der er derimod ingen Tvivl om, at Alkoholmisbrug forekom i meget stor Udstrækning. Det præger paa iøjnefaldende Maade Tidens

Sygeligheds-, Dødeligheds- og Kriminal-Statistik. Et særlig trist Dokument er den af *Statistisk Bureau* i 1882 udsendte Redegørelse for »Drikfældigheds-Forholdene i Danmark«. Den indledes med mange Advarsler imod at drage for sikre Slutninger af Tallene, som vistnok ogsaa har været skrøbelige, for saa vidt som de skal belyse noget saa subjektivt som Aarsagsforholdene paa den sociale Tabskonto. Bureauet, som i Virkeligheden skulde grundlægge en Ædrueligheds-Statistik, gaar imidlertid meget samvittighedsfuldt (og omstændeligt) frø og forkaster straks nogle af sine egne Forslag til Fremskaffelse af Materiale, hvorved Undersøgelsens Omraade begrænses. Saaledes opgiver det utvivlsomt med Rette at søge ved Hjælp af til Skolerne udsendte Skemaer at faa Klarhed over, i hvilket Omfang Børns Skoleforsømmelser skyldes Forældrenes Drikfældighed (!!). Hvor meget der end vil kunne indvendes imod Fremgangsmaader og Tal, tegner den lave Spiritusbeskatnings og de frie Salgs- og Udsækkningsforholds Skyggesider sig dog skarpt. Drikfældigheden var dengang den fremherskende Aarsag til Fattigdom, Forbrydelser og Skilsmisser. Antallet af Tilfælde af Delirium tremens løb op til Tusinder om Aaret, og alene paa Københavns Kommunehospital døde der aarligt ca. 50—60 af »Drankergalskab eller Brændevinssygdom« (i samtlige Byer ca. 200).

Midt i alt dette graa og bedrøvelige virker det ganske pudsigt, naar Dr. *Tryde*, som i Slutningen af Aarhundredet var knyttet til et af vore større Livsforsikringsselskaber, giver en Forsikringsbegæring, som det oplyses i *Assurandøren* for den 4. Marts 1942, en Paategning om, at han, da den forsikringssøgende aarligt nyder mindst ca. 2.200 Snapse Brændevin og ca. 1.100 Halvflasker bajersk Øl, nærer »grundet Haab om, at det ikke vil vare særdeles længe, inden man ved bestemte Tegn til kronisk Alkoholisme vil kunne gøre ham det klart, at han ødelægger sig selv«. For ikke at »gøre ham tryk i sin farlige Tilbøjelighed«, indstiller Dr. *Tryde* ham derfor til Afslag.

Ogsaa om de 26 Forbudsdages Erfaringer (Forbudet hævedes ved Bekendtgørelse af 23. Marts med Gyldighed fra den 26. s. M. at regne) er der skrevet en Beretning, som Indenrigsministeriet udsendte under daværende Kontorchef *Schlichtkrull's* Navn. Der er en uhyre Forbedring at notere. Sammenstilles en Række ved Politiets Hjælp fremskaffede Tal for Marts 1917 med tilsvarende for Marts 1916, viser det sig, som det rekapituleres i Forordet, at Anholdelser for Beruselse er sunket til ca. en Trediedel og Antal-

let af Volds- og Sædelighedsforbrydelser til henholdsvis Halvdelen og to Trediedele. Rent bortset fra de Mangler, som Opgørelsen maatte lide af, er der hermed kun sagt noget om de umiddelbare Virkninger af at indføre et Alkoholforbud. Hvorledes vilde det være gaaet, hvis Forbudet havde varet ikke i 26 Dage, men i 26 Uger eller 26 Maaneder? Paa den anden Side maa det erkendes, at de gode Resultater er vundet til Trods for, at Øl og Vine ikke berørtes af Forbudet, som alene omfattede destillerede Drikke, og at der dog vel her og der i Hjemmene har været Beholdninger af de forbudte Varer at tære paa. Det fremhæver imidlertid blot den uhyre store Rolle, som Brændevin spillede i den Tids Alkoholforbrug og Alkoholmisbrug.

En Række personlige Vidnesbyrd, som indtager en stor Plads i Beretningen, og som fremtræder under journalistiske Former, kan det nu paa Afstand af Begivenhederne unægteligt være lidt svært at tage alvorligt. Saaledes skriver en socialfilantropisk Institution om en Snefoged, som med Glæde har konstateret, at Mandskabet var nemmere at have at gøre med i Forbudstiden, og om et Postbud, som erklærer, at han har set en Række gavnlige Følger af Forbudet i sit Distrikt. I Hellerup havde man lagt Mærke til, at »Soldaterne færdedes ædru omkring under Forbudet« (!!).

Hvor ringe Beviskraft Beretningens Oplysninger end maatte have, kunde det dog ikke bestrides, at der var opnaaet betydelige Fordele. Forstaaeligt nok søgte Afholdsbevægelsen da ogsaa under Henviisning dertil at naa videre. Derved fik den Støtte fra mange Sider, og i Sommeren 1919 bad Formanden for *Den anden Ædruelighedskommission*, som var blevet nedsat i 1914, Nationalbankdirektør *Ussing*, i et Brev til Indenrigsministeriet indtrængende dette om under ingen Omstændigheder at gaa tilbage til den ubegrænsede Spiritusproduktion og de billige Priser. Paa det Tidspunkt var Broen imidlertid allerede brudt af. I Forstaaelse med Regeringen og i nøje Samarbejde med Den overordentlige Kommission havde *A/S De danske Spritfabrikker* og *A/S Fortuna* i Sommeren 1918 truffet Forberedelser til at koncentrere hele Spiritusindustrien for derved med Henblik paa Tiden efter Krigen at afpasse Produktionskapacitet til Afsætningsmuligheder under de ændrede Forhold. Det fremgaar heraf, at de to Virksomheder, som dengang var de største inden for dansk Spiritusindustri Rammer, ingen Illusioner gjorde sig om, at de gamle Skattesatser og den store Afsætning vilde vende tilbage. I Mellemtiden var ogsaa Spiritusbeskatningen blevet forhøjet til ca.

det 30-dobbelte ved, at der stilledes en Omsætnings-Tillægsafgift ved den gamle Produktionsbeskatnings Side. Den udgjorde i et halvt Aars Tid et til Varens Detailpris ved det midlertidige Salgsforbuds Ikrafttræden svarende Beløb og derefter fra Slutningen af 1917 6,50—7,50 Kr. pr. Helflaske Brændevin og Akvavit (efter Art og Styrke) og 10,- Kr. pr. Liter Spiritus af 50 pCt.s Styrke for de udenlandske Spiritussorters Vedkommende. Heller ikke nu var der Tale om socialpolitiske Formaal. Regeringen vilde simpelthen inddrage i Statskassen den Værdistigning, som de tilstede-værende Beholdninger vilde blive Genstand for, naar Produktionsforbudet havde virket tilstrækkelig længe (og paa Grund af Spekulationsopkøb vel ogsaa straks).

Siden Anvendelsesplanen for Udbyttet af Høsten i 1917 udførmedes, havde det forøvrigt vist sig nødvendigt yderligere at afknappe de Raastofmængder, som kunde stilles til Spiritusindustriens Raadighed. Kun overgangsvist havde Produktionen da kunnet holdes paa ca. en Trediedel af det normale. I Løbet af 1918 gik den helt ned til mellem en Femtedel og en Sjettedel. Dermed voksede Antallet af overflødige Spritfabrikker.

Hvor anbefalelsesværdigt det herefter end maatte være at skride til at samle Spritfabrikationen paa enkelte Hænder, vilde det være uheldigt, hvis Omkostningerne derved i længere Tid skulde tynde de to initiativtagende Selskaber. Der sluttedes derefter i en Koncentrations-Overenskomst den Aftale mellem Kommissionen og Selskaberne, at Spirituspriserne skulde sættes paa en saadan Maade, at Selskaberne udover passende Forrentning af deres Kapital indtjente en Merindtægt, som anvendtes til Afskrivning af den Del af Udgifterne ved at opkøbe og nedlægge de øvrige Virksomheder, som ikke dækkedes ved det ved Salg af Grunde, Bygninger og Inventar indvundne. Kommissionen maatte i Konsekvens heraf betinge sig Kontrol med de to Selskabers regnskabsmæssige Forhold, da Forbrugerne med Rette kunde forlange, at der ikke i et længere Tidsrum end strengt nødvendigt betaltes højere Priser end svarende til de under den koncentrerede Driftsform nedbragte Produktionsudgifter pr. Enhed.

Paa denne Basis har Spiritusindustrien senere arbejdet. Efter faa Aars Forløb udløstes *A/S Fortuna* af *A/S De danske Spritfabrikker*, som siden har været ene paa Markedet og ogsaa i Kraft af Koncentrationens Forudsætninger maa være det. Den med Staten sluttede Aftale afløstes i 1934 af en for 10 Aar gældende Koncession, som er udfærdiget i Henhold til Lov af 15. Marts 1934.

Der etableredes ved Koncentrationen, som den gennemførtes, en Art Statsmonopol i privat Drift, og set fra saavel Statsmagtens som Forbrugernes Synspunkt maa de opnaaede Resultater betegnes som særdeles tilfredsstillende.

Efter at Overgangen til den koncentrerede Drift var fuldbyrdet, fastlagdes Spiritusbeskatningen, som kom til at udgøre 20,60 Kr. pr. Liter Spiritus af 100 pCts Styrke. Det er vel historisk korrekt at betegne den Del heraf, som ligger over den gamle Brænderi-afgift, som en Tillægsafgift til denne, men det virker ganske vist lidt kuriøst, at Grundafgiften er 60 Øre og Tillægsafgiften 20,— Kr. Paa dette Niveau har Spiritusbeskatningen senere ligget. Den nedsattes i 1922 til 15,— Kr. pr. Liter 100 pCts Spiritus, forhøjedes derefter i 1930 igen til 17,— Kr. og er nu i Sammenhæng med de af den nye Krigssituation foranledigede Ændringer af Forbrugsbeskatningen atter ført op til 20,— Kr.

Da Produktionen af Spiritus til Drikkebrug kunde genoptages, ansaa Statsmagten det endnu for nødvendigt at have Indseende med, hvorledes Høstudbyttet anvendtes, og Spiritusindustrien maatte derfor holde sig inden for Rammerne af nærmere fastsatte Produktionsmængder. Pligten hertil blev aabenbart for Forsigtigheds Skyld bestaaende ogsaa efter endt Afvikling af det hele pris- og produktionsregulerende Apparat, men var ganske vist ikke tyngende, da Tilladelsen omfattede væsentlig større Mængder end svarende til Afsætningsmulighederne under de ændrede Beskatningsforhold (efter nogle Aars Forløb 1.320.000 Liter 100 pCts Spiritus i Form af Brændevin og Akvavit og 850.000 Liter i Form af ren Spiritus til Forskæringsbrug i Vinhandelen, Likørfabrikation m. v.). Nu er Handelsministeren, som Loven af 1934 er formet, til enhver Tid Herre over, i hvilket Omfang Produktion af Spiritus til Drikkebrug maa finde Sted.

Den danske Spiritusordnings Grundlag er da i Virkeligheden alene den høje Beskatning, som kom til Verden ved tilfældige Omstændigheders Magt, og hvis overraskende store Ædruelighedseffekt ikke var forudberegnet. Det er derfor lidt misvisende i denne Sammenhæng at tale om et »dansk System«, eftersom Interessen for ad denne Vej at trænge Alkoholmisbrug tilbage først meldte sig, da det midlertidige Forbud og derefter den midlertidige Skatteforhøjelse havde vist, hvilke Muligheder der frembød sig i saa Henseende. Havde de sociale Synspunkter fra første Færd staaet i Forgrunden, vilde Regering og Rigsdag dog maaske have valgt en Fremgangsmaade, som ikke var i saa høj Grad behæftet

med tekniske og psykologiske Mangler. Skatteforhøjelsen stillede nemlig de mindrebemidlede Forbrugere, som dog havde et rimeligt Krav paa lejlighedsvis at kunne anskaffe de nu saa højt beskattede Drikkevarer, væsentlig daarligere end de velsituerede, og var derfor et groft Instrument.

Samme Indvending kunde ikke rettes mod det i Sverige nogle Aar i Forvejen indførte individuelle Kontrolsystem, som er knyttet til Dr. *Ivan Bratt's* Navn. Her var der modsætningsvis netop taget Hensyn til den almindelige Forbruger, som ikke havde gjort sig bemærket paa uheldig Maade hos Politi eller Fattigvæsen eller andetsteds. Dr. *Bratt* søgte at løse Alkoholspørgsmaalet, som vel ikke var af alvorligere Karakter i Sverige end i Danmark, men som dér havde en langt mere fremtrædende Plads i den offentlige Debat, ved at afskære daarlige Forbrugerelementer fra Adgangen til at indkøbe Brændevin (og andre destillerede Drikke). Dette kunde kun gøres, hvis alle Forbrugere underkastedes Kontrol. Han rettede, da han fremførte sine Synspunkter, sit Skyts imod det gamle Göteborgssystem, som havde vakt Opmærksomhed i socialt interesserede Kredse Verden over, og som utvivlsomt havde gjort sin Nytte. Allerede her var den Grundtanke, som stadig bærer svensk Lovgivning om Salg og Udsækning af alkoholholdige Drikke, realiseret. Set fra en samfundsmæssig Betragtning gaar det ikke an, at saadan Virksomhed udøves af private, hvis økonomiske Interesser uundgaeligt driver dem til at søge Omsætningen stimuleret med alle dertil tjenlige Midler. Göteborgssystemet havde derfor fortrængt de private Forhandlere af Brændevin. Salget udøvedes af almennyttige Selskaber, hvis Aktionærer kun kunde faa en begrænset Dividende, og hvis Virksomhed iøvrigt i alle Henseender stod under offentlig Kontrol. Der var herved opnaaet store Fremskridt, men, hævdede Dr. *Bratt*, Göteborgssystemet havde ikke fulgt med Tiden. Det havde helliget Værtshuslivet sin største Interesse og havde ogsaa skabt en Række gode Værtshuse for den arbejdende Befolkning (ikke alkoholfrie, men med visse Udsækkningsbegrænsninger). Samtidig steg imidlertid Salget flaskevis fra Systemets Udsalgslokaler Aar efter Aar, og Systemet gjorde intet som helst for at hemme denne uønskede Udvikling.

I sin sarkastiske Tone behandler Dr. *Bratt* i et lille Stridsskrift, som hedder »Nykterhetspolitiska utvecklingslinjer«, denne Systemets Passivitet. »Er du«, udbryder han, »blevet anholdt for »fylleri« paa offentlig Plads en enkelt Gang eller maaske 30 Gange

eller 50 Gange i Løbet af et Aar, er du blevet straffet for Voldsforbrydelser, som du har begaaet i beruset Tilstand, er du en forfalden Stakkel, som kun arbejder 2 à 3 Dage om Ugen, har du i aarevis ladet Hustru og Børn leve under de elendigste Forhold, er du en kendt Figur paa Fattigvæsenets og Børneværnets Kontorer, har du været hospitalsindlagt for Delirium tremens, er du overhovedet paa den ene eller den anden af disse Maader mærket af Alkoholmisbrug, kan du uanfægtet deraf trygt henvende dig til det Selskab, som har den Opgave i »sedlighetens intresse handhava detaljhandel med brännvin«! Jeg forsikrer dig for, at det ikke drømmer om at ville nægte dig at foretage Indkøb. Du kan købe saa meget, du vil, blot ikke mindre end 1 Liter ad Gangen (for at forebygge Omgaaelser af Udskænkingsbestemmelserne).«

Det lykkedes Dr. *Bratt* forbavsende hurtigt at skabe Opmærksomhed om sine Reformplaner, skønt han maatte kæmpe paa to Fronter eller maaske rettere paa tre. Afholdsbevægelsen, som paa det Tidspunkt var stærkt forbudsbetonet, ydede ham kun ringe Støtte, idet de fleste af Bevægelsens ledende Mænd ud fra taktiske Synspunkter betragtede hans Indsats som uvelkommen, da det kunde befrygtes, at Interessen vendtes fra Forbudet. I Göteborgssystemets Lejr høstede han af let forstaaelige Grunde ikke Bifald, og i borgerlige Kredse var navnlig de ledende Stockholmer-Dagbladene spottende Bemærkninger toneangivende.

Blandt det offentlige Livs ledende Mænd var der dog en stigende Forstaaelse af, at en Reform var tiltrængt, og i 1913 lykkedes det Dr. *Bratt* med Tilslutning af en Række kendte Skikkelser i svensk offentligt Liv, bl. a. *Hjalmar Branting*, at stifte A/S *Stockholms-systemet*, til hvilket Stockholms Borgerrepræsentation med Gyl-dighed fra og med den 1. Januar 1914 overflyttede Koncessionen til Spiritussalget i Stockholm. Det gamle Göteborgssystem-Selskab var dermed slaaet ud, og Dr. *Bratt*, som blev det nye Selskabs administrerende Direktør, tog straks fat paa at organisere Salget overensstemmende med de Synspunkter, som han forfægtede. Der var mange Begyndelsesvanskeligheder at overvinde, men det sociale Eksperiment, som han havde sat i Scene, vakte saa stor Interesse, at først den i 1911 nedsatte Ædruelighedskommission og senere Lovgivningsmagten kom ham til Hjælp ved at gennemføre en omfattende Revision af svensk Lovgivning om Salg og Udskænkning af »rusdrycker«, som kom i Stand i 1917 (traadt i Kraft den 1. Januar 1919), og hvorved det individuelle Kontrolsystem udstraktes til hele Riget. Samtidig underlagdes ogsaa Vinsalget

Göteborgssystemet i dets nye Skikkelse. I Forbindelse hermed centraliseredes Import og en gros-Salg af saavel Vine som Spirituosa ved, at *A/B Vin- & Spritcentralen* oprettedes og de private Vin-handlere udløstes. Selskabet fik i Egenskab af »partihandels-bolag« Eneret paa den nævnte Forretningsvirksomhed og overtog noget senere ogsaa Landets Spiritus-Rectificationsanstalter samt Punch- og Likørfabrikker. Det indvundne Overskud gaar ligesom Göteborgssystem-Selskabernes til det offentlige med Undtagelse af et til »skälig ränta« svarende Beløb, som kan udbetales Aktionæ-rerne som Dividende.

Som Systemet derpaa fremtraadte for Offentligheden, omfatter det paa Butikssalgets Omraade en Pligt for enhver, som ønsker at indkøbe Spiritus og Vine til Forbrug i Hjemmet, til at gøre An-meldelse derom til Systemet, hvorefter der, hvis der intet ufordel-agtigt foreligger, udstedes en »motbok«, som indeholder en Art Indkøbsanvisninger. Der kan i Henhold til Lovens Bestemmelser højst gives Adgang til Indkøb af 4 Liter Spiritus pr. Maaned, men ofte vil Indkøbsretten af den ene eller den anden Grund være begrænset, idet Systemet bygger paa »behovsprincippet«. For Vine-nes Vedkommende er der ingen Maaned-Maksimumsbegrænsning, men Forbrugeren maa her finde sig i en »efterprøvning«, hvis Sys-temet finder Indkøbsmængderne paafaldende store.

Paa Restauranterne maa Spiritusudskænkning kun finde Sted, hvis der samtidig indtages et Maaltid, som mindst skal koste 1,50 Kr., og som skal bestaa af »tillagad mat« (hvorved den saakaldte »restriktionssmörgås«, som har spillet en større Rolle i Vittigheds-bladenes Spalter end i det praktiske Liv, udelukkes). Den samlede Udskænkningsmængde andrager fra Kl. 12 Form. til Kl. 3 Eftm. 7½ cl pr. Gæst og efter Kl. 3 Eftm. 15 cl og maa vistnok siges at fyldestgøre alle rimelige Krav. Göteborgssystemets bærende Idé er samtidig søgt ført videre derved, at private Restauratører, som opnaar Udskækningsret, kun kan oppebære normal Avance paa en af Systemet nærmere fastsat Udskækningsmængde pr. Aar (svarende til et Par Gennemsnitsaars Salg). Hvis deres Omsæt-ning forøges, maa de betale det overskydende, som ligesom »vinst-kvantiteten« skal indkøbes hos Systemet, med en til Serverings-prisen svarende Pris, hvorved altsaa Fortjenesten helt bortfal-der. Samtidig satte Dr. *Bratt* meget ind paa at hæve Folkerestau-ranternes Standard. Her havde det gamle Göteborgssystem udrettet en Del, men de Restauranter af denne Type, som det havde skabt, kunde dog slet ikke staa Maal med de af *A/B Stockholmssystemet*

indrettede, som alle under skiftende Former præges af svensk Indendørs-Arkitekturs høje Stade.

For en Dansker kan alt dette vel synes lidt fremmedartet, og det tog ogsaa sin Tid, før Svenskerne forsonede sig med det, selv om Dr. *Bratt* i sit Land havde en historisk Udvikling at bygge paa. I en Aarrække var Dr. *Bratt* og Systemet Skive for Bladcauseurers og Revyforfatteres Við, og i svensk Omgangsliv var Systemet og dets i den ukritiske Offentligheds Øjne mærkelige Ideer det uudtømmelige Samtaleemne.

Efterhaanden begyndte den ikke-afholdende Del af Befolkningen imidlertid at indse, at Dr. *Bratt* i Virkeligheden havde brudt Spidsen af Forbudsagitationen, og da han ved den store Forbudsafstemning i 1922 stillede sig paa Forbudsmodstandernes Side, hvilket i høj Grad bidrog til, at Afstemningen viste en ganske vist kneben Majoritet imod Forbudet, gled Systemet ind i en Afspændingens Periode. Dertil bidrog utvivlsomt ogsaa, at »måltidstvangen«, som havde vakt særlig stor Misfornøjelse, lempedes noget derved, at Restauratørerne fik Adgang til at servere saakaldte »lättagroggar«, som skal bestaa af højst 2½ cl Whisky eller Cognac blandet med 22½ cl Vand (serveret i denne Skikkelse fra Bufeten).

Diskussionen om Systemet næredes dog stadig af Indlæg fra forbudsvenlig Side, hvor det fik Skylden for, at Forbudstanken gled i Baggrunden, og tilfældige Episoder fremkaldte med Mellemrum ny Uro om Systemet. Efter en halv Snes Aars Forløb besluttede Regeringen da at underkaste dets Arbejdsgrundlag og Resultater en indgaaende Undersøgelse ved at nedsætte med dette for Øje en ny Kommission, som betegnedes »Rusdryckslagstiftningsrevisjonen«. Samtidig overdrog uafhængigt heraf *Sveriges Nykterhetsvänners Landsförbund* en »Nykterhetsfolkets Lagstiftningskommitté« at udarbejde Forslag til Lovforanstaltninger, som i langt højere Grad end de gældende sigtede paa »ett fullständigt undanrödjande av alkoholbruket«. Den blev færdig i 1931, Statens Kommission først i 1934. Afholdsbevægelsens Kommissionsbetænkning indeholdt mange interessante og rigtige lagttagelser og Betragtninger, men afgørende for Systemets Skæbne blev det Responsum, som den sidstnævnte Kommission afgav. De af Staten tilkaldte sagkyndige savnede vel saa lidt som Medlemmerne af den private Kommission Blik for Systemets Mangler paa det ene eller det andet Punkt, men deres Indstilling formede sig dog som en fuldstændig Oprejsning for Dr. *Bratt*, som imidlertid paa det Tidspunkt efter

først at have været *A/B Stockholmssystemets* Direktør i 10 Aar og derefter *A/B Vin- & Spritcentralens* i 5, var gaaet over i *A/B Svenska Kullagerfabrikens* Tjeneste som Leder af dets Filial i Frankrig. Den gik ud paa, at Systemet skulde bevares med visse Ændringer, som ikke berørte selve dets bærende Idé. Indstillingen ligger til Grund for Loven af 18. Juni 1937, som afløste den i 1917 givne, og som bragte Indrømmelser baade til Forbudsvennernes og Forbudsmodstandernes Synspunkter. Til de første hørte Bestemmelsen om, at de private Restauratørers »vinstkvantitet« helt skal afskaffes i Løbet af en 25-aarig Periode. Naar Øl og lette Vine undtages, vil ved Periodens Udgang de private Restauratørers Udskænkning af alkoholholdige Drikke foregaa uden personlig Fordel for dem.

Skæbnen har imidlertid villet, at det svenske Kontrolsystem har nærmet sig det danske Beskatningssystem ved efterhaanden at blive klassebetonet som dette. Den maadeholdende Forbruger er ikke længere i Stand til at udnytte sin Indkøbsret, hvis han da er henvist til at leve paa en beskeden Fod, og han kommer saaledes til at dele Skæbne med den umaadeholdende, som staar uden for Systemet. Allerede før Krigen forhøjedes svensk Omsætnings- og Udskænkningsskat, som har en lignende Plads inden for den svenske Spiritusbeskatnings Rammer som den, Tillægsafgiften hos os har, og i Slutningen af 1939 kom der en ny Forhøjelse. Skatten førtes nu op til 5,- Kr. pr. Liter som fast Grundbeløb, hvortil kom som Tillæg 60 pCt. af den Pris, hvortil Varen leveres Göteborgssystem-Selskaberne af *A/B Vin- & Spritcentralen* (i Marts 1942 steg Grundbeløbet yderligere til 6,- Kr.). Samtidig har Regeringen ment at maatte nedskære Udleveringsmængden pr. »møtbok«, som nu højst kan udgøre 3 Liter pr. Maaned imod det i Loven fastsatte Maksimum af 4 Liter pr. Maaned.

Dermed svækkes Systemets Muligheder for inden for Maksimums-Udleveringsmængdens Rammer at kunne fastsætte de enkelte Kunders Indkøbsret uden Hensyn til deres Stilling i Samfundet, økonomiske Forhold o. s. v. Over for det danske Skatteforhøjelsessystem staar der da nu i Sverige et kombineret Skatteforhøjelses- og Rationeringssystem, som adskiller sig væsentligt fra det af Dr. Bratt i sin Tid udformede.

Med Rette kan derfor det Spørgsmaal stilles, om det da overhovedet er Umagen værd at opretholde hele det komplicerede Administrationsapparat, som Systemets Gennemførelse kræver (og som ogsaa koster en hel Del)? Paa dette Grundlag rettes der ogsaa

baade i Stats-Kommissionsbetænkningen og i Afholdsbevægelsens Kommissionsbetænkning drøje Hug mod Systemet, som beskyldes for snarere at have legaliseret Alkoholforbruget ved at gøre Besiddelsen af »motbok« til en Art Formaal for »Udmærkelsesdriften« i Befolkningen. Det anses nu uden for Afholdsbevægelsens Rækker almindeligvis for at være en Smule kompromitterende ikke at have opnaaet Indkøbsret, og det betragtes i hvert Fald som smigrende at være blandt Kunderne med Maksimums-Indkøbsret.

Overstiger det i det hele taget ikke menneskelig Evne at løse den Opgave, som Systemet har stillet sig, spørger i Stats-Kommissionsbetænkningen et af de afholdsvenlige Medlemmer, Dr. *Erik Englund*? Er det ikke fældende for Systemet, at der indregistreres aarligt 30.000 »fylleriførseelser« (imod ca. 60.000 før Systemets Tid)? Hvis det er Systemets Kunder, som begaar dem (20 pCt. af Tilfældene), er det et Vidnesbyrd om, at Systemets indkøbsregulerende Virksomhed ikke opfylder sin Hensigt. Er det »motboksløse« (80 pCt.), har Systemet altsaa ikke ved at afvise dem evnet at hindre dem i at anskaffe sig alkoholholdige Drikke i et saa stort Omfang, at de har kunnet beruse sig.

Her rører Dr. *Englund* unægteligt ved Systemets mest iøjnefaldende Svaghed. Dr. *Bratt* undervurderede utvivlsomt, da han tilrettelagde sit System, de Omgaaelsesmuligheder, som frembød sig. Det staar formentlig igen i Forbindelse med, at ulovlig Tilvirkning af og ulovlig Handel med Spiritus ingen større Rolle spillede i det gamle Göteborgsystems Dage, eftersom det da i store Dele af Landet var ret let (og billigt) at anskaffe Brændevin paa lovlig Maade. Under den forrige Krig, da Systemet havde virket et Par Aar, fik Dr. *Bratt* rig Lejlighed til at konstatere Vekselvirkningen mellem lovligt og ulovligt Salg. Naar def første indskrænkes, bliver det andet samtidig mere tillokkende.

Rent bortset fra Prisbevægelsen, som i Aarene 1918—19 virkede kraftigt i den illegale Handels Favør, maatte allerede den af Systemet iværksatte Sondring af Forbrugerne i indkøbsberettigede og ikke-indkøbsberettigede (efter Omstændighederne endvidere i delvis-indkøbsberettigede) stadig tilføre den ulovlige Handel nye Kunder. I Virkeligheden er, slutter Dr. *Englund* sine Betragtninger, den opnaaede Forbedring rimeligvis i første Række en Virkning af hele den almindelige økonomiske og kulturelle Udvikling, som har skabt virksomme Motiver til at bruge alkoholholdige Drikke sparsomt eller helt undlade at bruge dem? Der peges her paa Arbejderbevægelsens store Fremgang, den stigende Interesse

for Sport og Friluftsliv, den udvidede Adgang til at adspredde sig paa andre Maader end ved at besøge Værtshuse o. s. v., o. s. v. Alt dette i Forening har utvivlsomt virket højnende paa Folkets Ædruelighed, og det er derfor ingenlunde usandsynligt, at de samme gode sociale Resultater kunde være naaet uden hele den vidtløftige individuelle Kontrol, hvis Sverige blot ligesom Danmark var slaaet ind paa Skatteforhøjelsens Vej (om man herved skulde være gaaet lige saa langt som i Danmark, er en Sag for sig).

Det vil næppe kunne bestrides, at Systemets Modstandere har Ret, naar de fremhæver den omtalte Vekselvirkning, som ogsaa vi har gjort Bekendtskab med. Overalt, hvor Lovgivningsmagten søger ad den ene eller den anden Vej at begrænse Alkoholforbruget, trækker de derpaa sigtende Forholdsregler nye med sig, fordi de Elementer i Befolkningen, som har vanskeligt ved at undvære alkoholholdige Drikke, søger paa ukontrollerede eller i hvert Fald ikke saa skarpt kontrollerede Omraader at finde Erstatningsvarer. Der frembyder sig i saa Henseende en rig Arbejdsmark (Spiritus til teknisk, medicinsk og videnskabeligt Brug, som ikke altid kan denatureres, indsmuglet eller hjemmetilvirket Spiritus o. s. v.). Det lykkedes herhjemme ret tidligt at kvæle det ulovlige Udbud ved den i 1928 indstiftede Banderoleordning. Saa vender de paagældende Forbrugere imidlertid blot Opmærksomheden imod andre Drikkevarer. Saaledes har de stærkere Frugtvine i stigende Omfang fundet Anvendelse i berusende Øjemed. Stadig skyder den menneskelige Opfindsomhed nye Skud, og stadig maa Statsmagten kæmpe for at sikre det for Ædrueligheden vundne.

Tilbage af det svenske System som Fordele af blivende Natur staar der nu kun den monopoliserede Import af og en gros-Handel med Spiritus og Vine, som til Forbrugernes Gavn har skabt Fasthed og Orden, og de billige og veldrevne Folkerestauranter, som vel nærmest er bestemt for Arbejderklassen, men som ogsaa søges af mange uden for dennes Rækker. *A/B Vin- & Spritcentralens* daglige Virksomhed berører ikke direkte Forbrugerne, som imidlertid i Göteborgssystemets Udsalgslokaler som paa Restauranterne er i den behagelige Situation at have et meget stort Antal Spirituosa- og Vinmærker at vælge imellem og altid at være sikre paa at faa den til Betegnelsen svarende Vare til en rimelig Pris. *A/B Stockholmssystemets* store Priskatalog omfattede saaledes i 1938 et saa stort Antal Mærker som 796. Heraf tilhørte 129 Bordeauxvinenes Gruppe, 106 de mousserende Vines og 107 Cognacmærkernes. Nu er Antallet under Indflydelse af Vanskelighederne ved at opretholde Importen gaaet stærkt ned.

Repræsenterer det svenske System et mere gennemtænkt og omhyggelig tilrettelagt Forsøg paa ved forbrugsregulerende Foranstaltningers Hjælp at trænge Alkoholmisbrug tilbage, er det saakaldte danske System, saa enkelt og simpelt som det er, tilsyneladende fuldt saa effektivt. Naar Alkoholforbruget saaledes er sunket stærkere end det svenske, skyldes det dog formentlig, at det vender sig imod gode som imod slette Forbrugerelementer. Ogsaa de første maa under de høje Skatters Tryk nedbringe deres Forbrug. Total-Alkoholforbruget udgjorde i Gennemsnit af Aarene 1911—15 6,5 à 7 Liter ren Alkohol pr. Hoved og i Aarene nærmest før den nuværende Krig 2,5 Liter. Samtidig har Svenskernes Alkoholforbrug bevæget sig fra 4,7 Liter ren Alkohol i Gennemsnit af Perioden 1911—15 til ca. 3,5 Liter i Aarene nærmest før Krigen. I 1940 var i begge Lande Skatterne højere, og Forbruget gik som Følge deraf ned til henholdsvis 2,2 og 2,9 Liter.

Antallet af Anholdelser for Drukkenskab laa i København for ca. 25 Aar siden mellem 8.000 og 10.000 om Aaret. Det var efterhaanden gaaet ned til mellem 5.000 og 6.000 og faldt i 1941 yderligere til 4.200. Det skyldes formentlig overvejende den præventive Virkning af den ved Lov af 1. Maj 1940 gennemførte Skærpelse af Straffebestemmelserne dette Forhold vedrørende, hvorefter berusede næsten undtagelsesløst vil blive idømt Hæfte i 8 eller 14 Dage. Ogsaa den almindelige Prisstigning, som paa dette Omraade forstærkes af Skatteforhøjelserne, spiller dog utvivlsomt ind. Det nye Aar er begyndt særdeles fint, idet Antallet af Anholdelser i Maanederne Januar og Februar kun har udgjort henholdsvis 255 og 172. Lavere Tal har ikke i mange Aar været set, og fortsættes der i samme Spor Resten af Aaret, skulde Helhedstallet for 1942 ikke blive stort over 3.000, hvorved Anholdelseshyppigheden siden Aarene før den forrige Krig er aftaget til mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{5}$. Derved er København rykket Stockholm nær ind paa Livet. Her har Anholdelsestallet altid ligget højere absolut (16.000 à 17.000 i Aarene 1912—13), men Nedgangen har, maalt med Indbyggerantallet, været kraftigere. Det stockholmske Anholdelsestal, som i de senere Aar har udgjort ca. 5.000, modsvarer kun $\frac{1}{6}$ af tidligere Aars.

Antallet af Alkoholsygdomme er i begge Lande gaaet meget stærkt ned. Der optaltes hos os i Aarene 1911—15 ca. 750—800 Tilfælde af Delirium tremens i aarligt Gennemsnit. Nu indtræffer der kun 25—30 om Aaret. Antallet af andre Alkoholsygdomme (Levercirrhosis m. v.) er dog langtfra faldet i samme Forhold.

For Københavns Kommunehospitals Vedkommende er der saaledes kun en Nedgang fra ca. 300 til ca. 250 om Aaret at notere (pr. 10.000 Indbyggere knapt en Halvering). I Stockholm konstateredes der ca. 500 Tilfælde af kronisk Alkoholisme om Aaret i Aarene 1909—13. I de senere Aar har der kun været 30—40.

Selv om Billedet i Sverige som hos os i det store og hele er særdeles pænt (ved Bedømmelsen maa Følgerne af Svingninger i Retspraksis og Politiets Tjenstiver have i Erindring), er Ædruelighedstilstanden dog i intet af Landene endnu saa god, som den burde være. I Sverige gør ulovlig Handel og Smugbrænderi stadig Fortræd, og Forbrugsvanerne synes dér i endnu højere Grad end her i Landet at være holdt oppe af de konventionelle Hensyns Magt. I Danmark er der endnu altfor stor Bevægelsesfrihed for privat Vindingslyst paa Beværtningslivets Omraade, og Antallet af Smaa-beværtninger er unødigt stort. Vel har vi nu et Par Gange revideret den Beværterlov, som under store Besværligheder kom til Verden i 1912, men stadig synes saavel de Kommissioner, som har forberedt Revisionen, som Regering og Rigsdag, at nære overdrevne Betæneligheder ved at bryde med nedarvede Skikke og Sædvaner. Resultatet heraf er da det lidet rationelle, at vi her i Virkeligheden er blevet staaende i den billige Brændevins Tid. Naar der endnu i Dag blot i de tre Hovedstadskommuner findes tilsammen mellem 1.100 og 1.200 Restauranter og Beværtninger med Ret til Udskænkning af stærke Drikke, er der intet som helst rimeligt Forhold mellem dette store Antal næringsdrivende, som for en væsentlig Del skal søge deres Udkomme ved at sælge alkoholholdige Drikke, og de Afsætningsmuligheder for Spiritus, Vin og Øl, som frembyder sig under de nuværende Beskatnings- og Prisforhold. Der findes utvivlsomt blandt de smaa Værtshuse mange, som er gode og vel-drevne, og som ogsaa har deres Mission (f. Eks. i Frokosttiden for udendørsarbejdende), men der er unægteligt ogsaa altfor mange som søger at tilkæmpe sig en Eksistens ved under markskrigerske Former at lokke navnlig unge til sig i Aftentimerne, naar der bydes paa Musik, Dans og Artister. Københavns Politi forsyner altfor beredvilligt Smaa-beværttere med dertil ganske uegnede Lokaler med Tilladelser til at etablere Forlystelses-Etablissementer en miniature. Taler ikke baade ordensmæssige og ædruelighedsmæssige Synspunkter for at henlægge alle Samfundsklassers Forlystelsesliv til store, velindrettede og smukt udstyrede Lokaler?

Beklageligvis rummer den sidste Udgave af Beværterloven (Lov

af 15. Marts 1939) ikke en eneste ny Idé. Det skyldes formentlig hovedsagelig Alkoholkommissionen af 1934, som udførte Forarbejdet, og som har følt sig altfor bundet af det bestaaende. Loven vilde maaske endda set fra et socialt Standpunkt være brugbar, hvis Politiet blot vilde gennemføre den i social Aand. Maaske gør Politiet sig ogsaa Anstrengelser herfor, men igen virker Hensynet til Fortiden, som altid føres i Marken, hemmende. Det vilde være langt bedre, hvis Lovgivningsmagten i højere Grad havde taget sine Beslutninger i Stedet for at overlade det til Politi eller Kommunalbestyrelse at gøre dette eller hint. Hvorfor indeholder Loven f. Eks. ikke i første Række for Beværtneres, Tjenernes og Musikernes egen Skyld et ubetinget Forbud imod at drikke med Gæsterne i Beværtningslokalerne (jfr. Dødeligheds- og Sygelighedserfaringer for disse Klassers Vedkommende)? For de ordentlige vil det kun være behageligt at kunne henvise til en saadan Forbudsbestemmelse, og de mindre ordentlige skulde dog ikke gerne have Adgang til at paavirke Gæsterne i forbrugsanimerende Retning.

Atter og atter har vi i Løbet af den 25 Aars-Periode, som skal bedømmes, forhøjet Alkoholbeskatningen. Vore Finansministre, som ellers har lagt et saa rigt Initiativ for Dagen, har vist en umaadelig ringe Evne til at variere Themaet. Naar der skulde tilvejebringes forøgede Statsindtægter, har Spiritus, Øl og Tobak stadig maattet holde for, skønt der kunde have været gode Grunde til f. Eks. at forhøje Kaffebeskatningen langt stærkere, end det er sket. Der er ogsaa gennemgaaende fulgt en altfor summarisk Fremgangsmaade. Spiritusbeskatningen forekommer saaledes at være lidet rationelt bygget, eftersom det dog ikke alene kommer an paa den beskattede Vares Alkoholindhold, men ogsaa paa dens Plads i Forbruget. Lovgivningsmagten kunde have vist de mindre-bemidlede Befolkningslag et rimeligt Hensyn ved at modificere Skatten for de gængse Brændevins- og Akvavitsorters Vedkommende, som det er sket baade i Norge og Sverige, og muligvis til Gengæld lægge en lidt højere Skat paa danske og fremmede Likører og iøvrigt paa andre Sorter udenlandske Spirituosa. De kraftige Forhøjelser af Ølbeskatningen har ført til det i social Henseende i og for sig ganske upaakrævede Resultat, at de almindelige Ølsorter er ved at glide ud af Hjemmenes Forbrug, fordi Prisen er blevet saa høj, at kun et Faatal kan tillade sig at købe Varen. Paa dette Omraade er Lovgivningsmagten gaaet for haardhændet frem. Til Gengæld har den været mærkværdig lemfældig over for

Frugtvinene, hvis alkoholstærkere Sorter som foran anført i høj Grad efterspørges af drikfældige.

Her er vi ved Gennemgangen af det danske Systems Fordele og Mangler naaet til det centrale. Uanset de udmærkede Virkninger, som vi alle er glade for, og som alle ønsker at fastholde, er der i Virkeligheden set med »systematiske Øjne« udelukkende Tale om en Fordyrelsesproces for Drikkevarer. Den rammer med stor Sikkerhed alle de almindelige Forbrugere, som ikke har blot nærmet sig til Misbrug, men den er ikke nær saa paalidelig, hvor det gælder de drikfældige eller letsindige. Den, som kan skaffe Penge, kan uforknytt tumle sig inden for vor liberale Beværterlovs Rammer. Resultatet heraf bliver let det paradoksale, at Prisforhøjelserne blot gør Følgerne af hans Udskejelser endnu ubehageligere for Kone og Børn, fordi der nu medgaar langt større Beløb til Værtshuslivet. Hvor smuk Bevægelsen i Antallet af Drukenskabs-Anholdelser end er, maa det ikke overses, at vi her har at gøre med et ganske udvendigt Maal for Alkoholforbrugets samfundsskadelige Virkninger. Kun undtagelsesvis faar Politiet Lejlighed til at beskæftige sig med de »store Forbrugere«. Mangfoldige kan Uge efter Uge sætte Hovedparten af den indtjente Løn over Styr paa Værtshuse uden nogensinde at havne i Politiets Detentionslokaler.

Saa mangler vi ogsaa tilstrækkelig virksomme Lovbestemmelser om det helbredende Arbejde, som i Sverige er organiseret paa fortræffelig Maade, og som har ført mangfoldige drikfældige tilbage til Samfundslivet. Ganske vist rummer Loven om social Forsorg nu et Alkoholist-Kapitel (Nr. 26, §§ 315—17), som giver de sociale Udvalg en vis Bemyndigelse til efter Omstændighederne at tvangsindlægge Drankere paa en Helbredelsesanstalt, henholdsvis bekoste Udgifterne ved en efter Drankerens egen Anmodning sket Indlæggelse. Meget tyder imidlertid paa, at de Muligheder, som her staar til Raadighed, ikke udnyttes grundigt, og forøvrigt er det vistnok tvivlsomt, om de Alkoholisthjem, som for Tiden forefindes, magter Opgaven? Med Rette eller Urette har deres Virksomhed i hvert Fald fornylig været Genstand for Kritik i Dagspressen. De private Kredse, som bærer Hovedbyrden, vil formentlig hævde, at de ikke har fundet tilstrækkelig stor Støtte fra det offentliges Side, og at de vil hilse en kraftigere og bedre Indsats fra Statens Side velkommen.

Atter her beskæftiger vi os imidlertid kun med de grovere Udslag af Alkoholmisbrug, og det vilde dog være at foretrække, om

vi overensstemmende med hævdvundne Synspunkter kunde forebygge i Stedet for at helbrede. Med Henblik herpaa burde der sikkert etableres et nøje Samarbejde mellem Politi, Domstole og Socialkontorer. Dr. Bratt raillerer i et andet af sine Skrifter fra den første Tid over den »Rekord i Enfold og Vanvid«, som Domstolsbehandlingen af berusede i hans Øjne var. Han skildrer den summariske Fremgangsmaade som fulgtes, og som vistnok fremdeles benyttes. Der gøres intet som helst for at prøve paa at standse den indledede Bevægelse ned ad Skraaplanet. Den svenske »Nykterhetsnämnd«-Institution vil det vistnok blive for vidtløftigt at overføre til dansk Grund, hvor fortrinlig den end er, men skulde det ikke kunne lade sig gøre regelmæssigt at give et Ædruelighedskontor, som indføres i vor sociale Lovgivnings omfattende Administration, Underretning i hvert Fald i Gentagelsestilfælde? Skulde det ikke være muligt derved i Tide at gribe ind for at hindre fornyede Udskejelser? Det vil maaske i mange Tilfælde være haabeløst, men i andre kan dog Udsigten til Tvangsindlæggelse virke skræmmende.

Vel er vi naaet langt i Retning af at trænge Alkoholmisbrug tilbage, men det vil være en Misforstaaelse at tro, at der ikke er mere at udrette. Lad os derfor som Optakt til den danske Spiritusordnings nye 25 Aars-Periode genoplive Alkoholkommissionen af 1934, som tilsyneladende helt har indstillet Virksomheden. Hvis dens Medlemstal skæres ned til højst $\frac{1}{3}$ af det nuværende, og den iøvrigt faar Adgang til overalt, hvor der er Brug for det, at appellere til særlig Sagkundskab, skulde det vel ikke være uoverkommeligt forholdsvis hurtigt at finde Udveje til at afhjælpe de ingeniunde ubetydelige Mangler, som de første 25 Aars Værk alligevel har, hvor tilfredsstillende dets ydre Resultater end kan synes os at være.

EN BOG, SOM BURDE SKRIVES

AF SVEND RANULF

FRANCIS BACON gør i *Novum Organon* opmærksom paa, at den ny videnskabelige Metode, han tager til Orde for, maa kæmpe paa den ene Side mod et Hang til kritikløs Lettroenhed og paa den anden Side mod en overdreven og ubegrundet Skepticisme. Og Forholdet er det paradoxale, at ganske ubeviste Paastande i mange Tilfælde uden videre finder Tiltro og Anerkendelse hos de samme Mennesker, som afviser ethvert Forsøg paa alvorlig Bevisførelse med overlegen Skepsis. Denne Situation, der paa Bacons Tid forelaa i Naturvidenskaben, kan man i vore Dage genfinde paa Socialvidenskabernes Omraade. Ogsaa her kan der findes Exempler paa, at ubeviste Paastande, der stemmer overens med populære Ønsker eller Anskuelse, indbringer deres Ophavsmænd videnskabeligt Ry, samtidig med at alle Forsøg paa at anvende en empirisk-induktiv Metode i Socialvidenskaberne erklæres for haabløse. Denne Skepticisme begrundes gerne med Argumenter af lignende Art som dem, der paa Bacons Tid anvendtes mod en empirisk-induktiv Metode i Naturvidenskaben. Man henviste dengang til Emnernes komplicerede Beskaffenhed, til Vanskeligheden ved at udføre Experimenter, til den menneskelige Forstands Svaghed og Livets Korthed. Naturvidenskabens senere Udvikling har godtgjort, at alle disse Indvendinger var ubegrundede. Alligevel henviser man nutildags i Socialvidenskaberne ogsaa til Emnernes komplicerede Beskaffenhed, til Umulighed af at foretage Eksperiment (endskønt dette ogsaa gælder Astronomien, som dog er blevet en ganske respektabel Videnskab), og endelig til Umuligheden af paa mange Omraader indenfor Socialvidenskaberne at anvende kvantitative Metoder — endskønt man har set saadanne Metoder med Held blive anvendt paa Omraade efter

Omraade, hvor de paa Forhaand var erklæret umulige. Med Rette henviser Bacon til, at man heller ikke før Columbus' Rejse vilde fæste Lid til de Grunde, hvorpaa han støttede sin Forventning om at finde et Kontinent hinsides Oceanet. Hvis Skeptikerne havde faaet Lov at raade, var Amerika ikke blevet opdaget, og den nyere Tids Naturvidenskab var ikke blevet til. Paa samme Maade synes der nu at kunne være Fare for, at Skepticisme paa urette Sted — i Forbindelse med en lige saa ubegrundet Lettroenhed paa andre Punkter — skal hindre Udformningen af en metodisk vel underbygget socialvidenskabelig Forskning.

For saa vidt ovenstaaende Karakteristik af Situationen indenfor Socialvidenskaberne er korrekt ogsaa for Sveriges Vedkommende, kan et nylig udkommet Værk, som her skal gøres til Genstand for nærmere Omtale, næppe have faaet nogen velvillig Modtagelse. Herbert Tingsten gør i *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling (I—II, Stockholm 1941)* et særdeles energisk Forsøg paa at holde sig alle en empirisk Metodes Krav strengt efterrettelig. Denne Bog er, saa vidt vides, den eneste hidtil foreliggende, paa et omfangsrigt Materiale baserede og strengt objektive Undersøgelse af, hvilken Rolle marxistisk Tankegang faktisk har spillet paa forskellige Tidspunkter i et socialdemokratisk Partis Historie, og naturligvis har Bogen Krav paa den største Interesse i Kraft af de Resultater, den i saa Henseende kommer til. Disse Resultater kan man imidlertid let og hurtigt gøre sig bekendt med ved at læse Bogens Slutningsafsnit og de sammenfattende Kapitel, der afslutter hvert af dens vigtigste Afsnit. Paa dette Sted skal Resultaterne derfor kun refereres, for saa vidt det er nødvendigt til Illustration af den anvendte Metode, idet det først og fremmest er denne Metode, der paa de følgende Sider skal gøres til Genstand for Omtale. I metodologisk Henseende frembyder Bogen Ejendommeligheder, som synes at maatte være af Interesse for enhver, der beskæftiger sig med Socialvidenskab, ganske bortset fra, hvorvidt han er specielt interesseret i det af Tingsten behandlede Emne.

Den Opgave, Tingsten har sat sig, bestaar i at konstatere, hvad der til forskellige Tidspunkter har været de fremherskende Anskuelser indenfor en given social Gruppe, her altsaa indenfor et politisk Parti. Som Materiale har han benyttet den svenske socialdemokratiske Presse, Agitationsskrifter udgivne af Partiet, Rigsdagsforhandlinger, Beretninger fra Partikongresserne, Protokoller over Partibestyrelsens Møder o. s. v. Det vilde ved en saadan Un-

dersøgelse være en stor Lettelse, om man kunde stole paa sit eget eller andres subjektive og paa Hukommelsen baserede Skøn angaaende Stemninger i Partiet paa forskellige Tidspunkter i For tiden. Men Tingsten er ikke paa noget Punkt faldet for en Fristelse til paa denne Maade at tage sig Sagen let. Alle hans Resultater er omhyggelig dokumenteret ved Citater eller Referater fra eller Henvisninger til Kildematerialet. Denne Samvittighedsfuldhed fortjener at fremhæves, fordi man ellers ofte ser socialvidenskabelige Forfattere begaa Forsyndelser paa dette Punkt.

Det er imidlertid ikke nok at henvise til, at en enkelt Socialdemokrat en enkelt Gang har sagt saadan og saadan, hvis Formaålet er at fastslaa, hvilke Anskuelse der har været fremherskende i Partiet. I dette Øjemed maa man sikre sig, at de Udtalelser, man beraaber sig paa, er repræsentative eller typiske. Dette kan kun godtgøres ved en Paavisning af, at den paagældende Anskuelse ofte har været udtalt eller paa anden Maade kan ses at have fundet betydelig Tilslutning indenfor Partiet. Afstemningsresultater ved Partikongresser o. l. er naturligvis her et nærliggende Kriterium. Men for saa vidt det drejer sig om at benytte Presse-Udtalelser som Kildemateriale, synes en Udtalelses Repræsentativitet i sidste Instans at maatte bedømmes ved en Optælling af, hvor ofte ellers den paagældende Anskuelse er kommet til Udtryk i Pressen. I Principet er dette ogsaa, hvad Tingsten gør. Han godtgør en Udtalelses Repræsentativitet ved i Noterne at henvise til et større eller mindre Antal Parallel-Udtalelser. Han foretager ikke udtømmende Optællinger, hvilket man vel nok indenfor bestemt angivne Rammer kunde gøre; men det vilde muligvis være letsindigt at drage videregaaende Slutninger af det præcise talmæssige Udtryk, man paa den Maade kunde opnaa, og i hvert Fald er en saadan Præcision ikke nødvendig for Tingstens Formaal. Vigtigt er det blot at fastslaa, at Tingsten her faktisk, saa snart han overhovedet taler om Repræsentativitet, opererer med det kvantitative Synspunkt, hvis Umulighed paa disse Omraader saa ofte er blevet proklameret.

Nødvendigheden af at undersøge alle citerede eller refererede Udtalelsers Repræsentativitet bevirker naturligvis, at det Kildemateriale, der maa gennearbejdes, bliver ganske overordentlig omfattende. Hvad den svenske socialdemokratiske Presse angaar, meddeler Tingsten, at samtlige Aargange af et vist Antal nærmere angivne Blade (formodentlig de mest udbredte) er blevet systematisk gennearbejdet, og at for nogle Perioders Vedkommende

samlige socialdemokratiske Blade samt et vist Antal Blade af anden Partifarve har været benyttet. Det er klart, at naar der stilles metodiske Krav af denne Art, vil Arbejdet med Indsamling af Materiale let antage saadanne Dimensioner, at det bliver uoverkommeligt for en enkelt Forsker. Tingsten takker i Forordet fire Medarbejdere for den Hjælp, de har ydet ham, især ved Excerpteringen af Aviser og af Rigsdagsforhandlinger. Konsekvensen af det skildrede Forhold er, at en socialvidenskabelig Forsker, der ikke kan opnaa Assistance til Indsamling af Materiale, enten maa henfalde til Dilettanteri eller begrænse sig til at arbejde med Materiale, der allerede er indsamlet af andre, f. Ex. historisk Materiale. Direkte Studier af Nutidssamfund maa for hans Vedkommende være udelukket. Men dette fører let til, at Dilettanter, som uden Skrupler slaar af paa de metodiske Krav, bliver alene om at behandle et vigtigt videnskabeligt Omraade og gennem gensidig Anerkendelse af Dilettanteriet konstituerer sig som videnskabelige Autoriteter. Mangelen paa Assistance er heller ikke en Hindring for, at man kan sidde ved sit Skrivebord og udspekulere filosofiske Teorier til Retfærdiggørelse af, hvad der her er betegnet som Dilettanteri. Jeg har andetsteds (i min Artikel *Two Types of Sociology*, i *Theoria*, Hefte I, 1940) søgt at gøre lidt nærmere Rede for de erkendelsesteoretiske Problemer, som her kan foreligge, og under Henvisning dertil skal jeg paa dette Sted nøjes med at sige, at Tingstens Metode, for saa vidt den hidtil er beskrevet, forekommer mig at være et Mønster paa, hvorledes en socialvidenskabelig Undersøgelse bør foretages.

Saafermt det synes muligt at tænke sig en forstaaelig Aarsagssammenhæng mellem to Fænomener, der blot en enkelt Gang vides at være forekommet samtidig paa samme Sted, er der ofte en Tilbøjelighed til uden videre at antage Existensen af en saadan Aarsagssammenhæng. I Naturvidenskaberne er man dog forlængst kommet til den Indsigt, at den umiddelbare Forstaaelighed er et tvivlsomt Kriterium paa Kausalitet, og at det afgørende maa være de paagældende Fænomeners regelmæssige Sammentræffen i Tid og Rum. Men i Socialvidenskaberne er det endnu ofte Forstaaeligheden, der betragtes som det afgørende Kriterium. Dette kan ogsaa udtrykkes saaledes, at man i Socialvidenskaberne er tilfreds med plausible Gætninger vedrørende Aarsagsforhold, medens man i Naturvidenskaberne kræver Beviser, eller at man i

Socialvidenskaberne betragter Kausalhypoteser uden Verifikation som mere eller mindre definitive Sandheder, medens man i Naturvidenskaberne strengt fastholder Kravet om Verifikation.

Det kan ikke bestrides, at Tingsten ofte, naar han vil fastslaa Aarsagssammenhæng, bliver staaende ved blotte plausible Gætninger. Naar han har konstateret, at to Fænomener en enkelt Gang er forekommet sammen i det svenske Socialdemokratis Historie, og at det ene med Rimelighed kan betragtes som Aarsag til det andet, ræsonnerer han i mange Tilfælde, som om han dermed havde godtgjort et Aarsagsforhold. Men det hænder ogsaa, at han styrker sin Argumentation ved Henvisninger til et oftere forekommende Sammentræf af de to Fænomener, hvorom det drejer sig. I de følgende Citater vil de Steder blive udhævet, hvor der er Tale om saadanne Henvisninger, og hvor der altsaa foreligger Tilløb til Verifikation af Kausalhypoteser.

I de første Aar af det tyvende Aarhundrede indtog de socialdemokratiske Principspørgsmaal en forholdsvis underordnet Plads i Diskussionen indenfor det svenske Socialdemokrati. »Till en del kan detta förklaras av att den sociala omvälvning, till vilken partiet syftade, på grund av maktförhållandena måste ställas på framtiden, och att andra mera närliggande mål blevo aktuella och provisoriskt dominerande. Framför allt måste demokratin erövrats som en utgångspunkt för den framtida verksamheten. Försvarsfrågan och andra frågor trängde sig i förgrunden av svensk inrikespolitik. Men möjligen bidrog också det marxistiska perspektiv, som fortfarande präglade partiets ideologi, till att skapa ett slags fatalism inför utvecklingen i stort och därmed till att minska intresset för frågan om det socialistiska samhällets uppbyggande. Det bör också beaktas, att de problem, som voro förknippade med socialiseringen, erbjödo ojämförligt större svårigheter än t. ex. författnings- och försvarsfrågorna. Ingen kvalificerad ekonom, som kunnat leda eller stimulera en debatt kring dessa problem, anslöt sig partiet«. (I, 199 f.).

I Tiden efter Aar 1900 blev det svenske Socialdemokrati udpræget forsvarsnihilistisk. »En av orsakerna ... var säkerligen, att 1901 års härordning, som beslutats mot partiets energiska opposition, medförde personliga bördor av et helt annat slag än tidigare försvarsorganisationer och därför var ägnad att bilda utgångspunkten för en folklig agitation mot försvaret. Den stundom förekommande användningen av militär för upprätthå-

lande av ordningen vid arbetskonflikter kom försvarsmakten att för stora delar av arbetarklassen framstå som ett de härskandes vapen i klasskampen. Det ända tillfälle, då fara för en krigisk konflikt förelåg, var vid unionsbrottet 1905; arbetarnas starka reaktion mot det svenska krigshotet medförde säkerligen en kritisk inställning mot militärväsendet överhuvud. Ehuru den internationella socialdemokratien hade blicken öppen för den stegrade krigsfaran, räknade den på dess avvärjande, icke minst genom arbetarklassens sammanhållning. För Sveriges del syntes en omedelbar krigsrisk osannolik särskilt under åren närmast efter 1905, då unionen avvecklats och Ryssland efter kriget med Japan och de inre oroligheterna ansågs oförmögat att föra krig. Alle dessa synpunkter äro emellertid av underordnad vikt. Det väsentliga är att betona, att den svenska socialdemokratien genomgick ett utvecklingskede, som har sin motsvarighet inom andra länders socialdemokratiska partier; innan socialdemokratien vunnit sådan styrka, att den känt sig mera reellt medansvarig för landets styrelse, har den överallt visat starka försvarsfientliga tendenser». (II, 175).

Angående Aarsagerne til den ideologiske Udvikling, det svenske Socialdemokrati i det hele taget har gennemløbet, siger Tingsten: »Det svenska partiets ideologiska förändringar kunna ses som ett led i en internationell process. Socialdemokratien har i alla stater, där den vunnit en mera betydande maktställning, undergått i huvudsak samma utveckling som i Sverige. I fråga om en rad länder vore det, av en summarisk undersökning att döma, möjligt att göra tämligen fullständiga paralleller till föreliggande arbete. Det är alltså felaktigt att, såsom icke sällan sker, se den moderna svenska socialdemokratien såsom resultatet endast av för Sverige egendomliga förhållanden». (II, 422 f.). »Vår avsikt har varit att i första rummet uppvisa den socialdemokratiska utvecklingens karaktär av en från de givna utgångspunkterna ofrånkomlig ideologisk upplösningsprocess. Denna synpunkt, som gäller socialdemokratien även i andra länder, har tett sig som den centrala, även om den i skilda avseenden kan och bör kompletteras med andra synpunkter». (II, 425).

Man vil bemærke, at Tingsten selv antyder en Distinktion mellem to Arter af Kausalteorier. Han siger om de Aarsager, for hvis Vedkommende han har skitseret en Verifikation, at de er mere væsentlige eller centrale end de andre. Alligevel synes han ikke at mene, at Mangelen paa Verifikation forringer Sandhedsværdien af de Kausalteorier, hvor der kun er Tale om uvæsentlige eller periferiske Aarsager.

Det maa indrømmes, at alt, hvad Tingsten siger angaaende de uvæsentlige eller periferiske Aarsager, meget vel kan være fuldkommen rigtigt. Der kunde ikke indvendes noget mod i alt dette at se Hypoteser, som det vilde være interessant at prøve paa at verificere. Men den før nævnte Analogi fra Naturvidenskaberne er et vægtigt Argument imod at acceptere saadanne Hypoteser som videnskabelige Resultater, uden at de først er verificeret. Og her til maa føjes, at det uden Forsøg paa Verifikation overhovedet ikke er muligt at gendrive en Hypotese (medmindre den indeholder en Selvmodsigelse). Konsekvensen af at acceptere uverificerede Kausalhypoteser bliver da, at man, naar Talen er om Aarsagsforhold, kan paastaa hvad som helst man finder for godt og uden videre kræve sine Paastande anerkendt som Videnskab. En falsk modsigelsesfri Kausalhypotese bliver en Umulighed. Men al Videnskab forudsætter, at der er Forskel paa sandt og falsk. Hvis en falsk Kausalteori er en Umulighed, er dermed ogsaa al Videnskab om Aarsagsforhold udelukket.

Tingsten gør enkelte Forsøg paa at afkræfte Kausalhypoteser, der er opstillet af andre. Det, han her bestrider, er imidlertid i to Tilfælde selve Existensen af de Kendsgerninger, der søges forklaret (II, 419 f. og 429 f), og i et tredje Tilfælde forudsætter det Argument, han bruger, at en Verifikation har været forsøgt (II, 424 f.). En virkelig Gendrivelse af en uverificeret Hypotese foreligger altsaa ikke.

Konklusionen af alt dette er, at Tingstens uvæsentlige eller periferiske Aarsager bør ignoreres af Videnskaben, indtil de gennem en Verifikationsproces har opnaaet samme videnskabelige Status som de Aarsager, han kalder væsentlige eller centrale. Det kan synes overmaade plausibelt at antage, at et socialdemokratisk Partis mere eller mindre udprægede Forsvarsnihilisme beror paa, hvorvidt Militæret anvendes i Strejker, og hvorvidt den internationale Situation ser truende ud eller ikke. Men man bør ikke tro derpaa, før man har undersøgt, om Socialdemokratiets Holdning faktisk altid og i alle Lande har varieret i Overensstemmelse med

de nævnte Omstændigheder. Det kan ganske vist tænkes at have en vis Betydning, at man supplerer en Kausalhypotese, som man prøver paa at verificere, med Formodninger om, hvilke andre Aarsager der i den paagældende Sammenhæng ogsaa kan tænkes at gøre sig gældende. Man kunde maaske derved tilskynde andre til for disse formodede Aarsagers Vedkommende at foretage Verifikationsforsøg, som man ikke selv har kunnet overkomme. Koncentration om Studiet af en enkelt Aarsag maa desuden bevirke, at de Resultater, man kommer til, i første Omgang bliver ensidige og ufuldstændige. Men det vil ikke forhindre, at de udgør et solidt og værdifuldt Grundlag for fremtidig Forskning. Og da de fleste socialvidenskabelige Værker for Øjeblikket er fulde af uverificerede Hypoteser, medens alvorlige Forsøg paa at verificere saadanne Hypoteser er overmaade sjældne, vilde det sikkert i hvert Fald foreløbig være gavnligt, om Forskerne paalagde sig selv den Disciplin aldrig at formulere en ny Kausalhypotese paa Tryk, uden at de samtidig yder et anstændigt Bidrag til dens Verifikation.

Paa mange socialvidenskabelige Omraader er en Verifikation imidlertid af praktiske Grunde en meget vanskelig Sag. I Tingstens Tilfælde vilde en virkelig gennemført Verifikation forudsætte, at Socialdemokratiet i en Række andre Lande blev gjort til Genstand for en Undersøgelse, der for hvert enkelt Lands Vedkommende var lige saa grundig og omfattende som den, Tingsten har foretaget i Sverige. Man kan ikke begrunde Resultater, der med nogen Ret skal kunne kaldes definitive, ved blot at henvise til en summarisk Undersøgelse af Forholdene i andre Lande. Man kan ikke ved Benyttelsen af udenlandsk Materiale stille ringere Krav til Dokumentationens Præcision og Materialets Repræsentativitet end dem, Tingsten saa mønsterværdigt har opfyldt for det svenske Materiales Vedkommende. Men den socialvidenskabelige Forskning er ikke saaledes organiseret, at en Forsker har Mulighed for at foretage Undersøgelser af det paakrævede Omfang i noget andet Land end hans eget, og det er nok endda sjældent, at dette sidste har været muligt. Det vilde maaske under disse Omstændigheder være bedst, om Socialvidenskaberne paa Omraader, hvor saadanne Vanskeligheder gør sig gældende, foreløbig helt afholdt sig fra at forske efter Aarsager og blot bestræbte sig for at konstatere Kendsgerninger, der ligger indenfor hver enkelt Forskers Rækkevidde. Dette behøver ikke at hindre, at man dog fortrinsvis interesserer sig for at indsamle Materiale, der kan ventes at faa Betydning for en eventuel fremtidig Kausalforskning. Efter at Tingstens Bog nu

foreligger, vilde man i Danmark næppe kunne yde noget mere værdifuldt Bidrag til Videnskabens Fremme paa disse Omraader end ved at skrive en tilsvarende Bog om det danske Socialdemokrati. Sandsynligheden taler for, at et saadant Foretagende i det store og hele vilde virke som en Gentagelse af Tingstens Bog, men dette bør paa ingen Maade virke afskrækkende. En Række af saadanne Gentagelser er netop det uundværlige Grundlag for en solid induktiv Forskning. Man vil indlægge sig langt større Fortjeneste af Videnskaben ved en saadan Gentagelse end ved at udspekulere et hvilket som helst Antal originale Kausalhypoteser, som man er ude af Stand til at verificere.

De Resultater, Tingsten kommer til i sit Arbejde, kan sammenfattes saaledes, at marxistisk Tankegang i Aarenes Løb har spillet en stedse ringere Rolle i det svenske Socialdemokrati, indtil de sidste Spor af Marxismen nu praktisk talt kan siges at være forsvundet. Dette paavises ved en Skildring af Partiets successive Standpunkter overfor de vigtigste af de Spørgsmaal, det har haft at tage Stilling til, nemlig Socialiseringsproblemet, Spørgsmaalet om Demokrati som Middel eller som Maal, Forsvarsspørgsmaalet, Standpunktet overfor Kirke og Religion, Afholdsspørgsmaalet og Bedømmelsen af den kooperative Bevægelse. En uomtvistelig og dybtgaaende Ændring i Partiets Holdning er paa alle disse Omraader godtgjort af Tingsten. Men man har fra socialdemokratisk Side ofte været uvillig til at indrømme, at der har fundet nogen Forandring Sted. Man har gerne villet hævde, at de Standpunkter, Socialdemokratiet paa et givet Tidspunkt indtog, i alt væsentligt var det samme, som det bestandig havde indtaget lige siden Bevægelsens første Begyndelse i 1880'erne. Dette kan for en Del bero paa, at Partiets ledende Mænd selv har været hildet i Illusioner paa dette Punkt. »Flertalet av de nuvarande ledarna ha i sin ungdom varit utpräglade marxister; sannolikt ha de icke gjort klart för sig, att de upphört att vara det; den traditionella marxistiska fraseologien har framstått som ett naturligt uttrycksmedel vid tillfällan, da framtidslinjer tecknas och stora perspektiv upprullas« (I, 387).

Til Opretholdelse af Illusionen baade hos Partiets Ordførere og hos deres Publikum har bidraget, at man ofte vedblev at bruge Partiets gamle Slagord, idet man blot i Stilhed gav dem en ny Betydning, som svarede til Partiets ændrede Standpunkt. Saaledes

vedblev man længe at tale om Revolution og erklærede herved at forstaa ikke en voldelig Omvæltning, men den successive Omdannelse af Samfundet ved demokratiske Midler, som Socialdemokratiet faktisk arbejdede paa (II, 63). Ordet Socialisering betød oprindelig Samfundets Overtagelse af Produktionsmidlerne og Ordet Socialisme den Tilstand, som derefter vilde opstaa, men efterhaanden kom man ind paa at betegne det socialpolitiske Reformarbejde indenfor det kapitalistiske Samfunds Rammer som Socialisering og de deraf resulterende Forbedringer som Socialisme (I, 354 og 381). En lignende Betydningsforskydning har fundet Sted m. H. t. Ordet »folkhem«, der først blev taget i Brug som Betegnelse for Partiets Fremtidsmaal og derefter er blevet anvendt som Betegnelse for de Tilstande, der allerede ved Socialdemokratiets Arbejde er indført i Sverige (I, 325 og 386). Saadanne Betydningsforskydninger foregaar ikke paa den Maade, at et Ords ny Betydning med ét Slag fortrænger det gamle. Forholdet er snarere det, at Ordene gennem en længere Periode er beheftet med en vag Tvetydighed, saaledes at baade den, der bruger dem, og den, der hører dem, efter Behag kan forstaa det ene eller det andet ved dem. Ikke alle Partimedlemmer har været lige hurtige til at opgive Partiets oprindelige marxistiske Synspunkter, og den Fare for Splittelse, som derved maatte opstaa, har øjensynlig i betydelig Grad kunnet modvirkes ved Brugen af tvetydige Slagord, som tillod begge Fløje indenfor Partiet at tro, at det var deres Mening, der blev udtrykt. En lignende Betydning har det haft, at man i mange Tilfælde ved Partiets Kongresser vægrede sig ved at ændre Partiprogrammet saaledes, at det blev bragt i Overensstemmelse med Partiets aktuelle Politik (I, 372 ff., II, 322 ff., 364, 367).

Det er under disse Omstændigheder overraskende, at Udarbejdelsen og Udgivelsen af Tingstens Bog har kunnet finansieres af selve det svenske Socialdemokrati. Bogens to Bind er Led af et til ti Bind planlagt Værk Arbejderklassens historia, hvor forskellige Sider af dette Emne skal behandles af forskellige Videnskabsmænd. Det fremhæves udtrykkelig, at hver Forfatter indenfor sit Afsnit af Værket har haft Frihed til at behandle sit Emne, som han finder rigtigt. Men naar man ved, hvor uvilligt Socialdemokratiet har været til at indrømme aabent Brud med sine Traditioner, maa man dog formode, at Tingstens klare Belysning af dette Brud ikke kan have undgaaet at vække Mishag indenfor Partiet. Det er da et Tegn paa det svenske Demokratis Sundhed, at et Værk af denne Art alligevel har kunnet blive til paa den angivne

Maade. Korrekt Oplysning om faktiske politiske Forhold er uden Tvivl i det lange Løb en Forudsætning for Demokratiets Existens. Man har i Amerika ment at maatte se en Fare for Demokratiets Fremtid i den Omstændighed, at selve den demokratiske offentlige Mening ofte netop paa disse Omraader viser Tendens til at sætte Universiteter og Skoler under Censur. (Lynd, Middletown in Transition, New York 1937, S. 238, Note 47).

Det kunde naturligvis være nyttigt ogsaa at gøre andre Partier end Socialdemokratiet og andre Fænomener i det politiske Liv end de specielle Partidannelser til Genstand for objektiv videnskabelig Undersøgelse. Men det maa fremhæves, at selv om det kun er et enkelte Parti, der studeres, er det Samfundet som Helhed, der profiterer af en saadan Undersøgelse — forudsat, at den virkelig er præget af videnskabelig Objektivitet, saaledes som Tingstens Bog er det. Mon det skulde være for optimistisk at haabe, at »Institutet for Historie og Samfundsøkonomi« kunde paatage sig at udarbejde en tilsvarende Bog om det danske Socialdemokrati?

NATIONALØKONOMISK FORENINGS FONDS PRISOPGAVER

BEDØMMELSE

DE to i Nationaløkonomisk Tidsskrift 78. Bind, S. 123 stillede Prisopgaver er begge blevet besvarede.

Den første Opgaves Tekst lød saaledes:

»De økonomiske Virkninger af Pristalregulering af Lønindkomster«.

Som Besvarelse af denne Opgave er der indkommet en Afhandling med Mærke: »No policy can be more absurd than that of forcibly regulating money wages by the prices of food (Ricardo)«. Besvarelsen er paa 153 maskinskrevne Kvartsider og inddelt i 5 Afsnit: Pristal (S. 1—32), Levestandardslønnen (S. 33—62), Leveomkostninger (S. 63—96), Lønpolitikens Grænser (S. 97—127) og Stabile Reallønninger (S. 128—153). De første Hundrede Sider danner saaledes en Indledning, og kun de sidste halvhundrede Sider kan siges at omhandle det Spørgsmaal, der er stillet. Der er herved kommet en betydelig Skævhed i Afhandlingen, hvad der sikkert hænger sammen med, at Forfatteren har ladet sig bestemme af, hvilke Problemer den hidtidige Litteratur har behandlet; Forfatteren viser en overordentlig stor Belæsthed, men det letter ikke Læsningen, at Forfatteren i høj Grad citerer udenlandske Forfattere i Originalsproget i Teksten.

Hovedspørgsmaal i den stillede Opgave maa være: Hvilke Virkninger har pristalregulerende Lønninger for Embedsmænd, Arbejdere og andre Lønmodtagere for Samfundets Økonomi; kan pristalsregulerede Lønninger medføre en ændret Fordeling i Samfundet, eller fører de blot til stigende Priser eller Arbejdsløshed; lader en saadan Lønmetode sig bedre anvende for Embedsmænd end for Arbejdere, idet Lønnen i det sidste Tilfælde indgaar i Produktionens Omkostninger, o.s.fr. Alle saadanne Spørgsmaal er

kun lidt behandlet i Litteraturen; de faar da ogsaa i Forfatterens Afhandling en stedmoderlig Besvarelse og er gledet i Baggrunden for saadanne Spørgsmaal som Tilfredsstillelsesværdi — Nyttelværdi — Arbejdsværdi, Arbejdslønnens Historie, Subsistensfond o. lign.

Forfatteren har m. a. O. ladet sig lede paa Afveje af den eksterende Litteratur og har derfor ikke ret faaet Øje for Hovedproblemet, ved hvis Løsning han næppe vil kunne finde megen Litteratur at støtte sig til; den selvstændige teoretiske Tænkning, Opgavens Løsning forudsætter, har Forfatteren ikke evnet.

I Betragtning heraf kan Bedømmelseskomiteen ikke tilkende Besvarelsen den udsatte Pris, men som Anerkendelse for det omfattende Arbejde, Forfatteren har præsteret, har man vedtaget at yde ham en Belønning paa 1000 Kr.

Ved Navnesedlens Aabning viste Forfatteren sig at være Dr. jur. *Fritz Bauer*.

Den anden Opgaves Tekst lød saaledes:

»En Vurdering af de i de senere Aar foreslaaede eller gennemførte befolkningspolitiske Foranstaltninger«.

Der er indkommet en Besvarelse mærket »cand. polit.« Besvarelsen, der er paa 198 maskinskrevne Kvartsider, har en overvejende refererende Karakter. Dette gælder saaledes baade m. H. t. den udførlige Omtale af Befolkningsspørgsmaalets ældre Historie, som i stort Omfang synes at være Uddrag af et enkelt Værk, og Behandlingen af de befolkningspolitiske Foranstaltninger, der giver et meget udførligt Referat af den danske Befolkningsskissions Betænkning ogsaa f. s. v. angaar dennes Omtale af Forholdene i Udlandet. De praktiske Afsnit synes som Helhed bedre end de teoretiske, men Fremstillingen er dog ikke tilstrækkelig overskuelig og ordnet. Omtalen af Enkeltheder fylder for meget.

Omend Forfatteren har udført et ret omfattende Arbejde, og det ogsaa er lykkedes ham saavel at gengive væsentlige Dele af Teorien om Befolkningsspørgsmaalet som at referere en Række af de vigtigste Foranstaltninger, indeholder Besvarelsen dog ikke en saadan selvstændig og kritisk — specielt økonomisk — Vurdering af Foranstaltningerne, at den findes egnet til Prisbelønning.

BOGANMELDELSER

K. Vedel-Petersen: LÆREBOG I DANMARKS STATISTIK. G. E. C. Gads Forlag, København 1942. 566 S.

I Sommeren 1939 døde Professor Jens Warming, som i 33 Aar havde doceret den Disciplin, der i Undervisningsplanen for Københavns Universitet benævnes »Danmarks Statistik«. Et Aar senere overtog Kontorchef K. Vedel-Petersen som Lektor Undervisningen i dette Fag. Warmings Lærebøger, som hidtil havde været benyttet af de statsvidenskabelige, de juridiske og de forsikringsvidenskabelige Studerende, havde da allerede i længere Tid været udsolgt, og af den nye Udgave af Warmings store Bog »Danmarks Erhvervs- og Samfundsliv« var der kun udkommet de to Hæfter, der omhandler Befolkningen og Landbruget. Saaledes stod den nye Lektor overfor Nødvendigheden af hurtigt at maatte tilvejebringe et brugeligt Grundlag for Undervisningen i det Fag, der fremfor alle skal give de unge Studerende den fornødne Ballast til deres Himmelflugt.

Allerede efter Forløbet af halvandet Aar har Vedel-Petersen imidlertid kunnet udsende sin egen Lærebog i Danmarks Statistik, og dermed er der givet de Studerende, som en Tid har været vanskeligt stillede overfor dette Fag, Midlet i Hænde til at skaffe sig solidt og fyldigt Kendskab til Samfundsbygningens Struktur og til det Liv, der rører sig i den. Naar det betænkes, at Universitets-Lærebøger i Reglen først bliver til efter Forberedelser, der strækker sig over adskillige Aar, maa det siges, at Vedel-Petersen har begyndt sin akademiske Lærergerning med et Arbejde, som allerede fra et tids- og kvantitetsmæssigt Synspunkt maa betegnes som overordentligt.

Bogens hurtige Fremkomst er maaske nok i nogen Grad blevet lettet derved, at den i det store og hele har kunnet bygges over samme Læst som dens Forgængere; Indholdet er jo overvejende beskrivende, og Inddelingen af det store og mangeartede Stof er næsten paa Forhaand givet. Men Fremstillingens Form i Forening med den Maade, hvorpaa Stoffet er beskaaret — og tilskaaret — til Undervisningsformaal, giver dog Bogen dens Særpræg. Medens Warming aldrig helt kunde overvinde Fristelsen til at overfylde Fremstillingen med Enkeltheder af ringe eller ingen pædagogisk Betydning, er Vedel-Petersens Bog langt fjernet fra det haandbogsmæssige. Det fremgaar af Forordet, at dette er Resultatet af en ganske bevidst Fastholden af det pædagogiske Formaal. Blandt de gode Ting, der kan siges om Bogen,

skal dette stilles i Spidsen; den, der — som nærværende Anmelder — endnu efter mere end 50 Aars Forløb kan gyse ved Erindringen om det Besvær, det var at maatte lære beskrivende Statistik efter Scharlings og Falbe-Hansens Haandbog i 6 tykke Bind, har Ret til at tale med herom.

Den Opgave at beskrive det danske Samfund paa talmæssig Underbygning kan naturligvis løses paa mange Maader, men hvilken Maade man end vælger, vil man aldrig kunne undgaa den Vanskelighed, der ligger i, at Emnet er levende, Beskrivelsens Genstand er aldrig i Ro; i Samfundets Liv — som i alt Liv — er enhver Tilstand en Udvikling. Overfor denne Vanskelighed har Forfatteren, vistnok med Rette, valgt det Synspunkt at lægge Hovedvægten paa at skildre Samfundsforholdene, som de formede sig gennem det Kvartersekel, der ligger mellem Aarene 1914 og 1939, medens det, der ligger forud for den første store Krig, væsentligst behandles som historisk, og de midlertidige Ændringer i de »normale« Forhold, der er sket efter Udbrudet af den nuværende Krig, kun refereres kort. Synspunktet er dog ikke fastholdt strængt; dels kræver de forskellige Emner forskelligt Valg af Grænsen for den historiske »Sokkel«, dels er meget af det, der er sket efter 1939, saa væsentligt for Øjebliksbilledet, at det vilde være urimeligt at forbigaa det; i sidstnævnte Henseende kan der f. Eks. peges paa de meget instruktive Afsnit om Landbruget under Krigen, om Industrien under Krigen, om Prisreguleringen m. v.

Ved Udarbejdelsen af enhver Lærebog maa det naturligvis være afgørende for Bogens Anvendelighed, at der vælges en Fremstillingsform, der er bedst muligt tilpasset til Bogens pædagogiske Formaal. Naar det drejer sig om en Lærebog i beskrivende Statistik, betyder dette efter min Opfattelse blandt andet, at Teksten skal kunne læses i Sammenhæng og Meningen tilgæns, uden at Læsningen behøver at afbrydes ved Undersøgelse af tabellariske Opstillinger. Hermed mener jeg ikke, at Talrækker og Tabeller bør være banlyst, end ikke at de altid kan undværes, men kun at deres Rolle udelukkende bør være illustrerende. Den ideelle Form for Fremstillingen i en Lærebog bør i saa Henseende være helt forskellig fra den Form, der almindeligt anvendes f. Eks. i officielle statistiske Publikationer, hvor Teksten er, og skal være, en Kommentar til den udførlige talmæssige Dokumentation, der gives i Tabeller. Denne Form er det imidlertid ikke lykkedes Vedel-Petersen — lige saa lidt som det lykkedes hans Forgænger — helt at frigøre sig for. Jeg ved godt, at det er vanskeligt, men det *maa* kunne gøres.

I Forbindelse hermed kan jeg ikke tilbageholde, at de tabellariske Opstillinger forekommer mig at være givet i en Udførlighed og med en Nøjagtighed, som ikke alene er unødvendig, men som er skadelig, fordi den hindrer Overskueligheden. Der anføres f. Eks. undertiden en eller to Decimaler, hvor en Afrunding til hele Tal kun vilde være en Vinding, eller der anføres nøjagtige seks- eller syvcifrede Tal, hvor Afrunding til Tusinder vilde være langt lettere at læse og fastholde.

Med Hensyn til Tabellernes Affattelse gør jeg iøvrigt opmærksom paa, at det er ubekvemt, at Tidsrækker snart er opstillede i fremadskridende, snart i tilbagegaaende Rækkefølge af Aarene; det virker forvirrende, især naar det forekommer indenfor Behandlingen af et og samme Emne. Den Slags Smaating er vel en Følge af den knappe Tid, der har været levnet til Bogens Udarbejdelse; det samme gælder formentlig de ikke faa Unøjagtig-

heder og Smaafejl, der forekommer baade i Tekst og Tabeller. Alt saadant vil kunne rettes i en kommende ny Udgave.

I den af det rets- og statsvidenskabelige Fakultet udarbejdede Vejledning ved Studiet til statsvidenskabelig Eksamen anbefales det de Studerende straks at tage fat paa Faget Danmarks Statistik. Det synes derfor ganske praktisk, at Vedel-Petersen indleder sin Bog med et Kapitel om Statistik-kens Teknik og Metode; i al sin Korthed giver dette indledende Afsnit dog Begynderen, som jo endnu ikke har deltaget i Laboratorieøvelserne, en Smule Begreb om, hvad Statistik egentlig er for noget, og om hvorledes den officielle Statistik arbejder. Lejlighedsvis gives der ogsaa i Bogens forskellige Afsnit Vink om specielle Metoder og om Risiko for Fejlslutninger, alt i en Form, der viser Forudsætningen om, at Læseren endnu er uden Kendskab til teoretisk Statistik. Dette er vistnok ganske paa sin Plads, men at det ikke er saa helt let at gennemføre, ser man f. Eks. deraf, at det i Afsnittet om Genforsikring har været nødvendigt at henvise til Westergaard og Nybølles Lærebog i Statistikkens Teori for at forklare, hvad Anvendelsen af en Middelfejls-Beregning betyder i Forsikrings-Teknikken.

Bogens Indhold er jo ifølge Sagens Natur væsentlig refererende, men Forfatteren giver dog lejlighedsvis et og andet »af sit eget«. Dette gælder saaledes det lille interessante Stykke om Skattetrykket, hvor det gennem en subtil Betragtning og med Benyttelse af en Række mere eller mindre usikre Momenter paavises, at den danske Befolknings Købeevne, naar Skatten er betalt, i den sidste Snes Aar er forblevet omtrent uforandret, til Trods for at den Part af Nationalindtægten, som Skatterne beslaglægger, er blevet fordoblet.

Blandt det, som Forfatteren giver af sit eget, maa jeg endnu nævne hans Betragtninger over Danmarks Befolkningsproblem. Disse Betragtninger munder ud i, at Spørgsmaalet, om Samfundsmagten bør gribe regulerende ind, nærmest maa besvares benægtende. Jeg tror, at naar Vedel-Petersen er kommen til dette Resultat, skyldes det, at han gaar ud fra, at Folkemængden vel maa forudses at ville aftage fra et nærliggende Tidspunkt, men at Tallet derefter vil stagnere. Det er jo imidlertid godtgjort, at hvis Befolkningens nuværende Frugtbarhed og nuværende Dødelighed ikke ændres, vil Resultatet blive et *b e s t a n d i g* aftagende Folketal fra det Tidspunkt, da Ligevægt mellem Fødsel og Død er naaet. Og dette giver dog Problemet en ganske anden Karakter.

Lektor Vedel-Petersens Bog er sikkert blevet modtaget med megen Glæde af de Studerende. Men selv bortset fra Bogens specielle Formaal maa den betegnes som en værdifuld Berigelse af vor statistiske Litteratur. Paa dens 5—600 Sider giver Bogen selvfølgelig ikke alt, men den vil i mangfoldige Tilfælde give saa megen Orientering om Befolkningsforhold, Erhvervslivet, Pengevæsen, sociale Forhold, Finansvæsen o. s. v., som man netop har behov i en snæver Vending. Og Interessen for Samfundsspørgsmaal er i vore Dage saa udbredt i alle Befolkningslag, at Fremkomsten af en Bog, der som denne fører Fremstillingen helt op til Nutiden, og til Benyttelsen af hvilken der ikke kræves faglige Forudsætninger, maa hilses med Tilfredshed.

Adolph Jensen.

at

g

le

ce

c-

g

n

n

l-

lt

l-

at

t-

g

n

r-

a-

n

e

r

or

et

s

a-

l,

r

g-

tt

k-

s,

t,

et

e

n

s

e

t,

v

e

e

r